

KUL TÚRA SLOVA

2014
ROČNÍK 48

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVÉDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV A JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Nicol Janočková, Ján Ka-
čala, Anna Maričová, Sibyla Mis-
lovičová, Jozef Mlacek, Slavomír
Ondrejovič, Matej Považaj, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

HRUBANIČOVÁ: Ako preložiť do slovenčiny české slovo *přehoz* (Lexikografické uvažovanie pri príprave Veľkého česko-slovenského slovníka) 3

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (43) 22

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

SMATANA, Miloš: Ako chutí mlieko (2) 31

ROZLIČNOSTI

Jednoslovné pomenovania chovateľa mačiek a milovníka mačiek. M. P o - v a ž a j 36

SPRÁVY A POSUDKY

Slovenskí a českí onomastici diskutovali o terminológii. I. V a l e n t o v á 39
O výskume používania náboženských výrazov v nenáboženských kontextoch. A. F e r e n č í k o v á 44

SPYTOVALI STE SA

Cmúľacie tablety. I. V a n č o v á 49
Radenie rýchlosti. M. P o v a ž a j 50

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (41). M. P e t r u f o v á 51

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (7). M. Považaj	58
Informácie autorom	64

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 48, 2014, č. 1 (14. 3. 2014). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2014

Cena 1,20 €

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

PaedDr. Matej Považaj, CSc.

VÝKONNÁ REDAKTORKA

PhDr. Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Findra, DrSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc. (Nitra), Dr. Robert Hammel (Berlín, Nemecko), PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD. (Nitra), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. (Bratislava), mimoriadna prof. Anna Maričová (Nový Sad, Srbsko), PhDr. Sibyla Mislovičová (Bratislava), prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc. (Ružomberok), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), PaedDr. Matej Považaj, CSc. (Bratislava), PhDr. Mária Šimková (Bratislava), Mgr. Iveta Vančová (Bratislava), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava)

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

Ako preložiť do slovenčiny české slovo přehoz (Lexikografické uvažovanie pri príprave Veľkého česko-slovenského slovníka)

INGRID HRUBANIČOVÁ

V článku chceme ukázať typ pracovného postupu v súčasnom konfrontačnom výskume češtiny a slovenčiny v rámci prípravy *Veľkého česko-slovenského slovníka* (ďalej VČSS). Priblížime metódu analýzy troch základných materiálových zdrojov (slovníky, korpusy,¹ internet), ktorá je predpokladom rozhodovania o konečnej podobe hesla. Pokúsime sa aj o interpretáciu uzuálnych prekladových riešení zachytených v internetových zdrojoch. V tejto súvislosti sa dotkneme aj jazykovokultúrnych aspektov prekladania z češtiny do slovenčiny. Ako model sme zvolili české slovo *přehoz* vyznačujúce sa vo vzťahu k slovenčine asymetrickou ekvivalenciou (Sekaninová, 1993, s. 67 – 79),² reprezentujúce ten typ lexémy, pri ktorej nové navrhované spracovanie vo VČSS preukazuje značné diferencie oproti spracovaniu v *Česko-slovenskom slovníku* (ďalej ČSS).

0. Česko-slovenský slovník ako pramenný materiál pri koncipovaní VČSS

Česko-slovenský slovník ako nateraz jediné akademické lexikografické dieło väčšieho rozsahu porovnávajúce slovnú zásobu češtiny a slovenčiny patrí

¹ Pracujeme aj s česko-slovenským a slovensko-českým paralelným korpusom.

² Zodpovedá tomu profil hesla *přehoz* v lexikografickom spracovaní v *Česko-slovenskom slovníku* (2. vyd., 1981, s. 410).

v rámci koncepcie VČSS k pramennej základni (Považaj, 2011, s. 22). Hoci sa to v koncepcii VČSS priamo neuvádza, pozícia ČSS je oproti ostatným prameňom predsa len iná – povedzme, čo sa týka možného vplyvu na lexikografa, ten je dosť silný. Spôsobuje to už sám fakt, že sa pri koncipovaní hesla VČSS v rámci prvého pracovného kroku vstupuje do kompletnej príslušnej časti textu ČSS – heslové slová tohto slovníka predstavujú východiskový heslár VČSS. Tento text je spracovaný na základe elektronickej verzie profilu slovníkového hesla umožňujúceho textovú manipuláciu s pôvodným konceptom hesla – vymazávanie textu, vpisovanie, vsúvanie nových heslových slov a pod. – a zároveň zamedzujúceho formálne chyby, napr. v rámci štruktúry hesla, spôsobu uvádzania kvalifikátorov, exemplifikácií a pod. Aby súčasný autor nepodľahol obsahovému „tlaku“ spracovania hesla v ČSS a pod jeho vplyvom neobmedzil svoju prácu iba na aktualizáciu pôvodného konceptu súčasnými exemplifikáciami, opiera sa o vedome usmerňované procesy a postupy:

1. štúdiom príslušného hesla v ČSS slúži iba na vytvorenie informatívnej heslovej „skice“, ktorá sa v priebehu ďalšej koncepcnej práce môže potvrdiť ako vyhovujúca, čiastočne vyhovujúca, ale aj ako nevyhovujúca, resp. nezodpovedajúca zisteniam v rámci súčasného porovnávacieho opisu;

2. súčasný významový profil českej lexémy sa utvára na základe všetkých dostupných prameňov, kombinujúc české slovníky s korpusovými a internetovými dátami;

3. po spracovaní významového profilu českého výrazu nasleduje ekvivalentácia, t. j. určenie prekladových významov, slovenských ekvivalentov a výber exemplifikácií;

4. poslednou fázou je porovnanie „skice“ nadobudnutej z ČSS a nového hesla; pri zistení zásadných rozdielov je potrebné zistiť dôvody týchto nezhôd; ak sa autorovi hesla podarí zistiť dôvody zásadných disproporcií medzi novým a starým riešením, podľa ich charakteru môže nadobudnúť pevnejší argument pre vlastné riešenie alebo, naopak, môže vlastné riešenie korigovať.

ČSS by mal byť teda skôr sprievodným a pomocným, nie smerodajným vodidlom pri koncipovaní nových hesiel.³ Ukážeme teraz naznačené kroky

³ Pre autora je podrobné štúdium tohto sprievodného vodidla nevyhnutné nielen pre vlastnú koncepcnú prácu na hesle, ale aj pre uvedenie si faktu, že prekladovými riešeniami (odporúčaniami) tohto slovníka je ovplyvnená najmä tá časť súčasných korpusových dát, ktorá pochádza z redakčne upravovaných zdrojov (beletristická literatúra, odborný preklad).

na konkrétnom príklade. Ako sme už spomenuli, príslušné heslové slovo voľíme práve pre rozdielnosť medzi tým, ako sa nám heslo javí po spracovaní súčasných materiálových databáz, a tým, ako je spracované v ČSS.

1. Heslo *přehoz* spracované v ČSS ako informatívna „skica“

V ČSS sa český výraz *přehoz* spracúva veľmi stručne ako heslo s tromi prekladovými významami. Ani pri jednom význame sa neuvádza exemplifikácia. Dva významy sa spresňujú minimálnou sémantizáciou:

přehoz, -u m. **1.** prikrývka (napr. na posteľ); **2.** pléd, štóla, vlniak, vlniačik; **3.** šport. prehod (v zápasníctve)

Na základe tohto materiálu vieme určiť tri všeobecné prekladové významy: 1. ochranná a/alebo dekoratívna interiérová textília, 2. ochranná a/alebo dekoratívna textília ako súčasť vrchného odevu, 3. športový telesný úkon. Ďalej vidíme väčšiu škálu prekladových ekvivalentov pri druhom prekladovom význame a v rámci nich rozlíchnú mieru významovej špecifikácie – v slovách *vlniak*, *vlniačik* (väčšia vlnená šatka) je prítomná materiálová konkretizácia textílie (vlna). Takto uvedené ekvivalenty bez exemplifikácií a bez minimálneho naznačenia nerovnocennosti napríklad bodkočiarkou pred výrazmi *vlniak*, *vlniačik* pôsobia ako rovnocenné synonymá, ony však rovnocenné nie sú, a teda nie sú v kontextoch ľubovoľne zameniteľné. Tu sa ČSS pravdepodobne spoliehal, že používateľ v cieľovom jazyku sa na základe svojej kompetencie bude vedieť rozhodnúť sám, v akých kontextoch je vhodné použiť príslušný ekvivalent. Lexikograf pri tomto zistení spozornie, vynára sa pred ním minimálne otázka, prečo sa potom neuvádzajú skôr iné slovenské ekvivalenty so všeobecnejším významom, napr. *šatka*, *odievka*, *ručník*.⁴ V tomto bode by sa spomínané „skicovanie“ na základe ČSS mohlo pri tomto hesle skončiť.

2. Významový profil českej lexémy

Určovanie súčasných významov českého výrazu predstavuje náročnú aj diskutabilnú fázu,⁵ ktorá sa v súčasnosti realizuje tak, že významový ob-

⁴ Vo výkladovom *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968), aktívne využívanom pri koncipovaní ČSS, ale ešte aj v novšom *Synonymickom slovníku slovenčiny* (1995, 2004) sa výrazy *odievka* a *ručník* hodnotia ako neutrálne, ako však neskôr ukážeme, v súčasnosti je už oblasť ich použitia príznaková.

⁵ V autorskom kolektíve VČSS nie je nateraz nik, kto by bol rodeným hovoriacim po česky alebo kto by absolvoval štúdium českého jazyka ako samostatný filologický odbor, alebo kto by

raz českého výrazu sa nadobúda kombináciou zistení z dostupných výkladových slovníkov (používajú sa slovníky v elektronickej podobe *DEBDict*), z iných slovníkových zdrojov (terminológie, neologizmy),⁶ z korpusových dát a z internetu. Hoci sa v koncepcii VČSS na to osobitne neupozorňuje, týmto spôsobom sa robí vlastne spontánne nie preskriptívny ani nie deskriptívny slovník, ale skôr kombinovaný preskriptívno-deskriptívny slovník. Je to veľkorysý cieľ, ale autor, autorka hesla sa tu dostáva do pasce, pretože na jeho, jej pleciach ostáva rozhodovanie nielen o slovenských ekvivalentoch, ale aj o súčasnej sémantike českých výrazov. Týka sa to najmä rozhodovania, čo s novými, dosiaľ nelexikalizovanými významami českých slov, na ktoré poukazujú korpusové kolokácie, prípadne iba texty na internete, ďalej čo so štylistickými kvalifikátormi alebo poradím významov, pri ktorých korpus potvrdzuje oproti slovníkom zmenu. Pri mnohých významoch, ktoré uvádzajú české slovníky, sa zas nedá doložiť súčasná exemplifikácia, no pri prekladovom slovníku sa musí počítať aj s tým, že bude slúžiť aj prekladateľom klasických diel či diel staršieho dáta. Má v takom prípade lexikograf prevziať exemplifikáciu z českých výkladových slovníkov a uviesť jej slovenský preklad? Zložitá je aj rozhodovanie o počte významov českej jednotky, pretože výkladové slovníky zahrnuté do *DEBDictu* sa v tom líšia samy medzi sebou [napríklad pri slovese *přehrát* uvádza *Slovník spisovného jazyka českého* (ssjc) 7 významov, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (ssc) 3 významy, *Příruční slovník jazyka českého* (psjc) 10 významov] a významy opísané na základe korpusových kolokácií⁷ sa nemusia celkom prekrývať ani s jedným slovníkovým spracovaním. Ďalšia otázka je napríklad, čo s významom, ktorý korpus nepotvrdzuje, ale vysky-

sa dlhodobo venoval porovnávaciemu česko-slovenskému a slovensko-českému lingvistickému výskumu. V návrhu vedeckého projektu *Konfrontačný výskum slovej zásoby slovenčiny a češtiny*, do ktorého je zaradený VČSS, ráta sa však so spoluprácou s Ústavom pre jazyk český Českej akadémie vied okrem iného pri redakčnom spracovaní českej časti slovníka.

⁶ V *DEBDicte*, elektronickej podobe českých slovníkov, sú zahrnuté zdroje: *Slovník spisovného jazyka českého* (ssjc), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (ssc), *Příruční slovník jazyka českého* (psjc), *Slovník cizích slov* (scs), *Slovník českých synonym* (syno), *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy slovesné* (scfis), *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy neslovesné* (scfin), *Český Wordnet* (wncz). Kompletná pramenná základňa VČSS s bibliografickými údajami sa uvádza v publikovanej koncepcii VČSS (Považaj, 2011, s. 20 – 31).

⁷ Lexikograf musí napr. pri slove *přehrát* prejsť 911 výskytov slova iba v Českom národnom korpuse, ďalšie v *Sketch Engine* a ďalšie na internete.

tuje sa v internetových textoch (Google). Vo výpočte kombinácií „nezhôd“ pri porovnávaní významového opisu jednej lexémy len v zdrojoch východiskového jazyka by sa dalo pokračovať. Nateraz sa postupuje tak, že sa zachytí každý zistený význam českej lexémy. Heslo, pri ktorom autor cíti neistotu, nedefinítnosť riešenia, v koncepte sa opatrí poznámkou a konečná hierarchizácia či vypustenie „neopodstatnených“ významov sa urobí v spolupráci s českou stranou. Bolo by azda efektívnejšie, keby bol tento projekt dvojstranný a od začiatku by sa na ňom podieľala aj česká strana.

2.1. Význam substantíva *přehoz* v českých výkladových slovníkoch

Z DEBDictu zisťujeme pri slove *přehoz* (po porovnaní všetkých dostupných výkladov) nasledujúcu významovú charakteristiku:

1. pokrývka, šátek ap. na přehození přes něco,
2. *sport.* chvat, jímž se zápasník snaží přehodit soupeře přes sebe modifikované aj ako *těl.* (v zápasnictví) chvat přehozením soka.

SSC druhý význam neuvádza vôbec. Jeden slovník uvádza aj 2 doklady z umeleckej literatúry na prenesený význam. Exemplifikácií je vo všetkých prípadoch veľmi málo.

V tomto texte sa budeme venovať iba prekladovému spracovaniu 1. významu českého slova *přehoz*, ktorý je zhodný a uvádza sa vo všetkých českých výkladových slovníkoch. Z výkladov aj z uvedených exemplifikácií sa pri 1. význame substantíva *přehoz* dajú odvodiť tieto všeobecné významové parametre, teda sémantické príznaky (z hľadiska komponentovej analýzy):

- **objekt/predmet** (*pokrývka, šátek ap.*),
- **veľkosť/rozmer** – neurčité (substantíva *pokrývka – šátek* naznačujú väčší i menší rozmer, no nevieme, čo všetko sa môže skrývať za skratkou *ap.* vo výklade významu, preto je vhodnejšie počítať s ďalšími možnosťami),
- **tvar** – obdĺžnikový, štvorcový, trojuholníkový, resp. neurčitý (*pokrývka, šátek ap.*),
- **materiál** – vo výklade nešpecifikovaný, exemplifikácie naznačujú, že materiálom je textília: nešpecifikovaná (*p. na gauč; otoman s tureckým přehozem*) a špecifikovaná (čipka – *přes šaty má krajkový p.; v toaletě z bílého hedvábí s přehozem z benátských krajek*), resp. iný materiál používaný v textilnom priemysle (*kožušina – kožešinový p.*),

– **materiálová vlastnosť** – vo výklade: poddajnosť v zmysle splývavosť (na prehození přes něco), v exemplifikáciách je zreteľná mäkkosť, hrejivosť (kožešinový), ľahkosť, jemnosť (krajkový),

– **funkcia objektu/predmetu** – vo výklade vyjadrená veľmi všeobecne (na prehození přes něco), vo všetkých exemplifikáciách sa konkretizujú dve funkcie: ochranná a dekoratívna (p. na gauč; otoman s tureckým přehozem; přes šaty má krajkový p.; v toaletě z bílého hedvábí s přehozem z benátských krajek),

– **lokácia objektu/predmetu** – na povrchu niečoho,

– **relácie objektu/predmetu** – iný objekt/predmet/človek (žena),

– **funkcia objektu/predmetu vyplývajúca z relácií** – ochrana a/alebo dekorácia interiérových predmetov/ochrana a/alebo dekorácia človeka, prvok odevu.

Zhrnutie: Prvý význam českého substantíva *přehoz*, utvorený kombináciou slovníkových výkladov a významových špecifikácií na základe uvedených exemplifikácií, formulujeme pre naše potreby pracovne takto: *obyčejně poddajná textílie různého tvaru, často štvorhranná, rôznej veľkosti, plniaca ochrannú a/alebo dekoratívnu funkciu zvyčajne na interiérových predmetoch (postel', gauč, nábytek) alebo ako vrchná voľná súčasť (dámskeho) odevu*. Podčiarknutím istých výrazov v pracovnom opise významu naznačujeme otvorené miesta, resp. miesta s istou „voľou“, majúce na pamäti skratku *ap.* opakujúcu sa v českých slovníkových výkladoch.

2.2. Význam substantíva *přehoz* na základe korpusových kolokácií

V tejto fáze postupujeme tak, že do prvej „kostry“ na sémantizáciu, ktorú sme získali z analýzy českých výkladových slovníkov, zapracujeme nové informácie získané analýzou korpusov, potom aj z internetu v poradí *Český národní korpus, korpus, syn2010: Synchronní reprezentativní korpus* (okolo 120 miliónov pozícií) – *Sketch Engine*⁸ (Bruna, Cz Web1.0.31) – paralelný česko-slovenský korpus – a internet (vyhľadávač Google). Frekvencia výskytu príslušného slova je v týchto zdrojoch podľa uvedeného poradia zdrojov takáto: 379 – 268 – 38 – okolo 568. Nové, význam rozširujúce ale-

⁸ Sketch Engine je nástroj na báze počítačového programu na tvorbu kolokačných profilov lexikálnych jednotiek. Pomocou zadaných pravidiel vytvára tabuľky zobrazujúce kolokačné vzťahy.

– **Tvar predmetu**

obdĺžnikový, štvorcový, trojuholníkový, resp. neurčitý (*pokrývka, šátek ap.*)

– **Materiál, z ktorého je predmet**
nešpecifikovaný; textília; čipka, kožušina

hodváb; satén; polyester; koža; materiál na háčkovanie, pletenie; zamat; brokát; flanel; voskované plátno; vtáčie perie; riedka sieťovaná tkanina; silón; surová ovčia vlna; plyš; igelit; pospájané kovové krúžky; guma

(přehoz byl z polyesteru; černý hedvábný přehoz; vedle postele s háčkováným přehozem; pletený přehoz; porodní bába mě zabalila do flanelového přehozu; pohovku... zbavil zimního přehozu z voskovaného plátna; přes ramena přehoz z rajčích pér; kufř zakrytý síťovaným přehozem; opatrně sundávám silonový přehoz z těla fotoaparátu; Lavice podél stěn kryje guba, přehoz z bělené surové ovčí vlny; plyšový přehoz na posteli; studiové kamery překrývají igelitové přehozy; Útoky saracénských lučištníků se soustřeďovaly hlavně na těžké válečné koně křižáků, protože nebyli chráněni přehozy z kovových kroužků a Saracénům se tak naskýtala příležitost k vyřazení úderné pěsti křižáckého vojska z boje; lehátko na kolečkách s gumovým přehozem)

– **Materiálová vlastnosť**

poddajnosť, splývavosť v nešpecifickej miere; mäkkosť, hrejivosť (*kožešinový*), ľahkosť, jemnosť (*krajkový*)

značná váha; značná hrúbka; tenkosť; huňatosť; hladkosť; tvrdosť; priedušnosť; nepriedušnosť; malá poddajnosť (doklady pozri pri materiáli, z ktorého je predmet, a ďalej pri lokácii objektu/predmetu)

– **Funkcia predmetu**

vo výklade vyjadrená veľmi všeobecne (*na přehození přes něco*), v exemplifikačných sa konkretizujú dve funkcie: ochranná a dekoratívna

zakryť, schovať pred zrakom; maskovať (vo vojenskej oblasti)

(maskovací elastické přehozy na radiostanice a pro nejrůznější agregáty)

– **Relácie predmetu**

iný predmet (*postel', gauč, otmán*)

človek (žena)

kreslo; konferenčný stolík; klietka; akvárium; klavír; ikona; fotografický prístroj; televízor; kamera; rádiostanica; agregát; vojenské zariadenie (doklady pozri pri materiáli, z ktorého je predmet, a ďalej pri lokácii objektu/predmetu)

muž; dieťa; zvierá – slon, kôň, poník (doklady pozri ďalej pri lokácii objektu/predmetu)

– **Lokácia predmetu**

na povrchu predmetu, na pleciach človeka

na kolenách; na hlave; na celom tele; okolo bedier; na chrbte zvierat'a

(přehoz na konferenční stolec; klec přikrytá na noc přehozem; odstranil z nádherného křídla sošku fauna z carrarského mramoru a kavkazský přehoz; strhl jsem přehoz z oltáře; fotograf občas vylezl zpod černého přehozu na přístroji, aby něco poopravil na garderóbě; opatrně sundávám silonový přehoz z těla fotoaparátu; Máte-li ji v ložnici, zakryvejte ji na noc přehozem. Televizní obrazovka obrácená přímo k posteli vydává velmi špatnou energii; studiové kamery překrývají igelitové přehozy; maskovací elastické přehozy na radiostanice a pro nejrůznější agregáty; sluha ji pečlivě přikryl kolena kožešinovým přehozem; z hlavy ji visel přehoz s třásněmi; i hlavu má zahalenou dlouhým černým přehozem; porodní bába mě zabalila do flanelového přehozu; zápasník sumo, oděný pouze do typického přehozu přes bedra; sloni s hedvábnými přehozy na hřbetech; devět skvěle vyzdobených slonů se zlatými čelenkami, ozdobnými přehozy a rolničkami; vedla na šňůře malého hnědého poníka. Měl na sobě přehoz, na kterém byly připevněny stužky pro vítěze)

– **Funkcia predmetu vyplývajúca z relácií k iným predmetom/objektom**

– ochrana a/alebo dekorácia interiérových predmetov, **zakrývanie; maskovanie** (vo vojenskej oblasti)/ochrana a/alebo dekorácia človeka, prvok odevu, **súčasť etnického odevu, súčasť obradného odevu; zakrývanie; maskovanie** (vo vojenskej oblasti)/ochrana a/alebo dekorácia zvierat'a

2.3. Význam substantíva *přehoz* na základe internetových výskytov

Výraz *přehoz* v základnom tvare sa vo vyhľadávачi Google vyskytol 566-krát. Výskyt slova na internete sa overuje aj hľadáním výrazu v iných tvaroch (pri podstatných menách sú podoby mena v jednotlivých pádoch jednotného aj množného čísla). Čo sa týka frekvencie, na internete nachádzame najviac spojení *přehoz na postel/dvoulůžko*, teda slovo *přehoz* vo význame „vrchná ochranná a/alebo dekoratívna prikrývka na postel“. Nachádzame tu však aj nové, dosiaľ ani v slovníkoch, ani v korpusoch nezachytené významy:

1. ochranná alebo dekoratívna textília na predmety v interiéri alebo v exteriéri:

– (špeciálne upravená) ochranná textília (voľná al. prichytená) na dopravný prostriedok alebo jeho časť (*ochranný přehoz na motorku; prostěradlo jako přehoz na motorku; Přehoz na motorku LOUIS z robustního materiálu za skvělou cenu. Nenechte vašeho miláčka trpět a pořídte si tento praktický doplněk. Materiál: 100% polypropylen; plachta na motorku; přehoz na přední blatník – má velikost 600 x 800 mm. Pro jeho bezpečné uchycení slouží dva ploché pásové magnety. Přehoz je tedy držěn v celé jeho šířce. Bezpečně chrání tuto část karosérie proti poškození v důsledku práce mechanika*);

– obradná al. bohoslužobná textília (*oltářový přehoz – bílý; Potom vezmou přehoz z modré látky, přikryjí svícen k svícení; Také na zlatý oltář prostřou přehoz z modré látky; Tento univerzální přehoz na oltář můžete použít taky jako šátek, ozdobu na zeď nebo k zabalení vašich magických pomůcek*);

– ochranný nepremokavý doplnok turistického/športového stanu, bivaku pripevnený k povrchu stanu, bivaku alebo samostatne upevnený (*přehoz na bivak, zimní přehoz na stan*);

– špeciálna maskovacia textília používaná vo vojenskej oblasti, v poľovníctve, pri fotografovaní v prírode a pod. (*Maskovací přehoz, který lze využít jako náhradu maskovacího stanu. Jedná se o druh maskovacího přehozu, který kryje fotografa a jeho techniku; Těsně po válce výsadkové jednotky používaly výstroj především z německých materiálů, např. maskovací přehoz Tarnschlupjacke...*);

– textília malých rozmerov chrániaca čalúnený, najčastejšie kožený sedací nábytok pred poškodením, opotrebovaním (*Krásná sada přehozů z plyše pod lokty*);

– špeciálna textília malých rozmerov na plece s funkciou podbradníka používaná pri nosení dojčiat (*ochranný prehoz přes rameno – Praktická pomůcka pro každou moderní maminku! Všechny víme, že něco na rameno po kojení nebo krmení potřebujeme, proč ale pořád používat ty staré pleny?*);

* vyrobeno z príjemného bavlneného froté s voděodolnou vrstvou uvnitř);

2. špeciálna vrchná súčasť oblečenia al. samostatné oblečenie:

– súčasť etnického (náboženského) ženského odevu v moslimských krajinách (*v muslimských krajinách chrání soukromí žen prehoz přes hlavu zvaný burka; čádor – prehoz přes hlavu se závojem*);

– etnografický termín (?) používaný v histórii dámskeho odievania (*Přehoz se také nazýval plachetkou, plachtou nebo ubrusem. – Přehozy se nosily při návštěvě jiné vesnice, nebo také přes kožich, aby se nezničil, když bylo špatné počasí. – Chudé ženy, které neměly na kožich, nosily prehoz místo kožichu. – Přehoz v polovině 19. stol. vystřídal kožich úplně, ženy si kupovaly různobarevné a zajímavé přehozy*);

– špeciálne krátke vrchné oblečenie s otvorom na hlavu a pravouhlým cípom na hrudi a na chrbte (*žoldácky prehoz: Pokud již máte bílou nebo černou vikingskou kápi tohoto hranatého střihu s 90° rohem na hrudi i na zádech, můžete ji použít jako náhradu přehozu. Běžné kápě nestačí*);

– špeciálne materské oblečenie podobné ponču zabezpečujúce intimitu matky a dieťaťa pri dojčení (*prehoz na kojení*);

– textília chrániaca jazdca (*univerzální prehoz na kolena se zateplenou podšívkou chrání za jízdy na scooteru před chladem a vlhkem*);

– textília chrániaca odev pred znečistením, poškodením (*kadeřnický prehoz*);

– typ vrchného voľného maskovacieho vojenského oblečenia (*maskovací prehoz pro odstřelovače typu bundy nebo kabátu*);

– špeciálne ochranné oblečenie, prikrývka pre psy, kone (*funkční prehoz s límcem pro psy; přehozy na koně a stájové textilie; Kůň byl v té době chráněn těžkým látkovým přehozem*);

3. viacúčelová textília:

– prikrývka a odev zároveň (*meditační prehoz; Lehký hedvábný materiál vám zpříjemní chvíle při cestování. Je vhodný pro meditaci a také ho můžete použít místo šatů anebo sukně. Nabízíme dvě různé kvality meditačního přehozu*).

Zhrnutie: Významový profil českého výrazu *přehoz* sa nám na základe analýzy korpusových a internetových dát javí pracovne takto: *obyč. prime-rane poddajná (splývavá) prírodná al. syntetická textília rôzneho tvaru, rôznej veľkosti, plniaca najčastejšie ochrannú a/alebo dekoratívnu funkciu (al. aj funkciu zahaliť, maskovať) na predmetoch v interiéri alebo v exteriéri, alebo na niektorých zvieratách, alebo ako vrchná voľná súčasť ľudského odevu*. Skratka *obyč.* nás tu upozorňuje na skutočnosť, že materiálom, z ktorého je *přehoz* zhotovený, môže byť aj netextília, napr. igelitová fólia alebo pletený drôt či pospájané drobné plechové krúžky (materiál, z ktorého sa zhotovovala stredoveká krúžková zbroj). Príslovkou *najčastejšie* zas naznačujeme vedomie, že funkcia môže byť napríklad aj magická, obradná, resp. môže ísť o polyfunkčnosť predmetu označovaného daným výrazom, ako to naznačujú predovšetkým internetové doklady.

3. Spracovanie pravej strany hesla – ekvivalentácia

Prvým krokom v tejto etape koncipovania je rozčlenenie pracovne získaného opisu významu českého výrazu podľa takého kritéria, ktoré autor hesla vytypuje ako najvhodnejšie na získanie takých významových „zón“, na základe ktorých sa pokúsi určiť „prvotné“ prekladové významy a ekvivalenty.

Na určovanie prekladových významov sa nám ako relevantné kritérium javí funkcia predmetu vo vzťahu k iným objektom (predmet, človek, zviera). Keďže funkcia, ktorú plní predmet, je pri všetkých troch objektoch, s ktorými vstupuje do vzťahu, viac-menej rovnaká, vyčleňujeme zhľadom na tri odlišné objekty „prvotné“¹⁰ tri prekladové významy a ekvivalenty – v tomto prípade v rade synonym, čo zdôvodníme ďalej, za ukážkou prvotného hesla:

přehoz -u m.

1. (interiérová al. exteriérová ochranná a/al. dekoratívna textília) **prikrývka**; **prikrývadlo**, **prestieradlo**, **pokrývadlo**, (menej časté) **pokrývka**; **plachta** (obyč. typizovaný výrobok na ochranu auta, motocykla, väčších prístrojov a pod.); **dečka** (obyč. ozdobná textília menších rozmerov); (menej časté i zastar.) **pokrovec** (do voza, koča, saní a pod.): *p. na posteľ, na gauč, na kreslo* **prikrývka** na posteľ, na gauč, na kreslo; *p. na piano, na televízni obrazovku* **prikrývka**, **pokrývadlo** na klavír, na televíznu obra-

¹⁰ „Prvotné“ znamená, že v tejto fáze môže, ale nemusí ísť o definitívny počet prekladových významov.

zovku; *p. na jídelní stůl* prestieradlo na jedálenský stôl (obrus); *p. na oltář* prikrývka, pokrývadlo na oltár; *ochranný p. na motorku, na kolo* ochranná plachta na motorku, na bicykel; *studiové kamery překrývají igelitové přehozy* štúdiové kamery prekrývajú igelitové plachty, pokrývky (fólie); *kávový stoleček s přehozem* kávový stolík s dečkou

2. (ochranná a/al. dekoratívna textília ako súčasť vrchného odevu) pléd (väčšia obdĺžniková textília obyč. z hrubšieho hrejivého materiálu), (i etnogr.) vlniak; štóla (obyč. z tenšieho jemnejšieho materiálu); plášť, pláštenka (voľne splývajúci vrchný odev bez rukávov); (menej časté) pokrývka, pokrývadlo (časti al. celého tela); (etnogr. i hist.) odievka, ručník (z plátna, látky): *dámský vlněný p.* dámsky vlnený pléd, dámsky vlniak; *volné šaty s přehozem z krajky* voľné šaty s čipkovou štólou; *náčelnický p.* náčelnický plášť; *kadeřnický p.* kadernícka pláštenka; *v zimě nosili muži široké přehozy z bizoní kožešiny* v zime nosili muži široké pokrývky, pokrývadlá z bizónnej kožušiny; *zlatě a černě vyšívány p. úvodnice* odievka, ručník úvodnica so zlatou a čiernou výšivkou

3. (textília slúžiaca na ochranu a/al. na dekoráciu zvierat'a) prikrývka; prikrývadlo, pokrývka; deka (obyč. z mäkkého hrejivého materiálu), dečka; (menej časté i zastar.) pokravec (hrubšia, obyč. tkaná textília): *kůň byl chráněn těžkým látkovým přehozem* kôň bol chránený ťažkou látkovou prikrývkou, ťažkým látkovým prikrývadlom; *westernový p. pod sedlo* westernová deka, dečka pod sedlo; *sloni s hedvábnými přehozy na hřbetech* slony s hodvábnymi prikrývkami, dečkami na chrbtoch

Takto navrhnuté prvotné heslo je teraz potrebné podrobiť porovnávaníu radu synonymných ekvivalentov pri jednotlivých vytypovaných prekladových významoch. Ak by sa niektoré rady celkom prekrývali, je možné spojiť dva prekladové významy do jedného a rozdiely naznačiť stručnou sémantizáciou. Napriek tomu, že v každom z doterajších troch prekladových významov sú „prienikové“ (rovnaké) ekvivalenty, sú v nich také, ktoré sa pri nijakom inom prekladovom význame neuvádzajú. To je dôvod, prečo spracúvame prvý význam českého výrazu *přehoz* v troch prekladových významoch, a nie v dvoch, ako to je v ČSS.

Nosnosť ekvivalentov sa overuje ich výskytom v typických slovných spojeniach, ktoré sa uvádzajú ako exemplifikácie. Ak je výskyt slovného spojenia s ekvivalentom v počte 5 a viac, považujeme to za dostatočný dôvod na uvedenie príslušného slovného spojenia v exemplifikácii. Napríklad

v korpuse Omnia sa slovné spojenie *pokrývka na posteľ* vyskytuje 7-krát, spojenie *pokrývka na koňa* sa v Omnii nevyskytuje, na internete je viac ako 10 výskytov, spojenia *plachta na motorku*, *plachta na auto* v Omnii viac ako 5 výskytov, na internete okolo 339, spojenie *hodvábna štóla* 6-krát, *vlnený pléd* 5-krát. Exemplifikácie predstavujúce časť vety, resp. celú vetu sa volia na lepšie „ukázanie“ významu.

Nateraz spracovaná pravá strana hesla má však napriek všetkému úsiliu vážne nedostatky, ekvivalenty majú oporu iba vo vyselektovanej časti kontextov, v ktorých sme výraz v českých databázach zachytili. Uvedieme teraz ilustračne vety, v ktorých nie je možné použiť ani jeden z uvedených prekladových ekvivalentov:

1. prekladový význam:

ochranný přehoz přes rameno – Praktická pomůcka pro každou moderní maminku! Všechny víme, že něco na rameno po kojení nebo krmení potřebujeme, proč ale pořád používat ty staré pleny? (ide o špeciálny textilný výrobok s funkciou podbradníka, ktorý si kladie matka /al. iná osoba/ na plece pri nosení dieťaťa na rukách po nakŕmení, nie je to ani prikrývka, ani plachta, ani dečka);

U Vermeera je to na stranu odtažený žluto-zelený závěs, který je zavěšený na příčné tyči, a stůl, na kterém se vzdouvá ubrusový přehoz. (vhodné preložiť jednoslovným konkrétnom „obrus“);

Dobře slouží také dekové přehozy oboustranné, které lze používat i ve funkci příkrývek (vhodné preložiť jednoslovným konkrétnom „deka“).

2. prekladový význam:

tkali překrásné přehozy (poncha) (vhodná je eliminácia, ako ekvivalent môže poslúžiť hyponymum „pončo“ – „tkali krásne pončá“);

Masajové chodí v jejich typických červených přehozech i mimo rezervace (nemožno použiť nijaký ekvivalent 2. významu, ide o špeciálne a rozmanito upravovaný voľný etnický odev, ktorý tvorí veľký štvorcový alebo obdĺžnikový kus tkaniny);

Ženy [rómske] nosí šátek, uvázaný jako turban, košili a přes ni hrubý přehoz sepnutý na rameni sponou, a v tomto přehozu nosí své děti (nemožno použiť nijaký ekvivalent, ide o kus látky podobne ako v predchádzajúcom príklade);

... na sobě měla jen šaty, spíše přehoz z kůže mamuta, po bocích svázaný kůží (ide o odev, nie o doplnok odevu, nemožno použiť nijaký z ekvivalen-

tov 2. významu; tu by bolo najvhodnejšie preložiť iným slovným druhom, nie substantívom, napr.: „mala na sebe iba šaty, skôr prehodenú kožu z mamuta...“, alebo eliminovať: „mala na sebe iba šaty, skôr kus kože z mamuta...“);

Plátěný čtverec nebo obdélník – plachta – se používal k přenášení břemen (např. trávy), k nošení dětí do pole, nebo také svázaný do uzlíků a ranečků k přenášení osobních věcí. Také se používal jako vrchní přehoz přes oděv (ide o polyfunkčné využitie textílie, v rámci vymenúvania funkcií tejto textílie vo vete *Také se používal jako vrchní přehoz přes oděv* je pri preklade do slovenčiny vhodná eliminácia „Prehodený cez plecía [plátenný štvorec alebo obdĺžnik] sa používal aj ako vrchná súčasť odevu“).

3. prekladový význam:

Útoky saracénských lučištníků se soustřeďovaly hlavně na těžké válečné koně křižáků, protože nebyli chráněni přehozy z kovových kroužků a Saracénům se tak naskýtalá příležitost k vyřazení úderné pěsti křižáckého vojska z boje (nemožno použiť ekvivalenty *deka*, *dečka*, možno síce použiť ekvivalent *prikrývka* – „kone neboli chránené prikrývkami z kovových krúžkov“, nezodpovedá to však sémantizácii, že ide o „ochrannú textíliu“; v tomto kontexte ide o typ *krúžkovej zbroje*).

Vidíme, že vo viacerých kontextoch možno výraz *přehoz* vo vzťahu k slovenčine chápať aj ako lakúnu, teda bezekvivalentný lexikálny prostriedok, ktorý je potrebné v preklade eliminovať alebo preložiť iným slovným druhom, opisom, resp. ad hoc ekvivalentom. Okrem uvedených príkladov je takýto postup nevyhnutný aj v kontextoch, v ktorých výraz funguje v pozícii nadradeného hyperonyma (veľmi často pri opisoch a v definíciách, napr. pri rôznych typoch etnických, historických a obradných odevov), napr.: *zlatě a černě vyšívány přehoz úvodnice; Mezi zvláštní druhy přehozů patřila tzv. úvodnice, která se skládala ze dvou částí; Kojící přehoz – pončo; Pončo = oděv ve tvaru přehozu s uprostřed vystřiženým otvorem pro hlavu, bez rukávů, ale obvykle s průhmatem; tento pruh látky je široký na šířku ramen, s dírou na hlavu, ale ne moc velkou, jinak dotyčný po pár hodinách propadává, pruh látky je tak dlouhý jako jedinec od ramen pod kolena (tomuto typu přehozu se říká varkoč); Vojáci přehazovali přes svůj krátký chiton chlamis, přehoz sepnutý na levém rameni sponou*. Slovo *přehoz* ako hyperonymum využívajú aj české výkladové

slovníky, napr.: *mantila – krajkový hedvábný prehoz halící hlavu a poprsí ženy (ssjc, psjc)*; *pelerína – pláštěnka s prostráženími otvory pro ruce; pův. prehoz bez rukávů nošený poutníky (scs)*. To sú zistenia, ktoré je potrebné premietnuť aj do štruktúry hesla, pretože sú z hľadiska súčasného používateľa prekladového slovníka nevyhnutné. Pri koncipovaní sa s nimi dosiaľ nerátalo. Ide o to, že navrhujeme obohatiť doterajšiu koncepciu slovníka v tom zmysle, aby sa v štruktúre hesla na konci spracovania prekladového významu a pred frazeologickými ekvivalentmi vyčlenila samostatná, náležite signalizovaná časť, v ktorej by sa uvádzali také exemplifikácie (kontexty), v ktorých sa príslušný významový ekvivalent nedá použiť, ale je potrebné voliť inú stratégiu prekladu.¹¹ Postupovalo by sa teda v duchu lexikografického prístupu M. I. Matusевичovej, ktorý uvádza A. Jarošová (2008, s. 106): „Viacerí lexikografi sa zaoberali otázkou jeho [prekladového ekvivalentu; poznámka autorky] abstrakčnej úrovne. Túto problematiku naznačila M. I. Matusевичová, keď hovorila, že sa uvádza ekvivalent, ktorý sa hodí pre čo najväčší počet reálnych kontextov a „posle nego pomeščený s sootvetstvujuščimi pojasnenijami perevody, kotoryje mogut byt’ upotrebleny liš v nekotorych osobych slučajach’ [po ňom sa uvádzajú preklady s adekvátnym objasnením, ktoré možno použiť v niektorých osobitých prípadoch; preklad autorky].“ V našom konkrétnom prípade by išlo napríklad o spojenie *kojící prehoz – pončo* so slovenskými variantnými prekladmi *materské pončo na dojčenie* (možné sú aj varianty *materské pončo*, *pončo na dojčenie*) a ďalšie. Naznačený prístup predstavuje síce viac práce pre lexikografa, ale poskytuje zároveň väčší komfort používateľovi jazyka. Má však zmysel aj pre nenásilné pôsobenie jazykovej kultúry – prekladanie z češtiny do slovenčiny je v súčasnosti veľmi živé najmä v oblasti obchodu (ponuka tovaru na internete), názvy výrobkov sa prekladajú často, obrazne povedané, z noci na ráno. Spomínaný *kojící prehoz* má tak napríklad svoj internetový slovenský ekvivalent v podobe *prehoz*¹² *na dojčenie* (www.mamaaja.sk; www.maderna.sk).

¹¹ Dobré to ilustruje napr. aj iné substantívne heslo, resp. ide o typ hesla pri spracovaní niektorých slovesných podstatných mien: *prehlédnutí (nezachytenie zrakom) – slov. ekvivalent prehlídnutie: p. překlepu, jasného faultu* prehlídnutie preklepu, jasného faultu... Ale v istých kontextoch sa pri tomto podstatnom mene žiada použiť ako ekvivalent sloveso, napr.: *byl těžko k přehlédnutí ťažko ho bolo prehlídnut’/nezbadať/nevšimnúť si...*

¹² O uzuálnom ekvivalente *prehoz* pozri časť 4 tohto príspevku.

3.1. Zmena štylistického kvalifikátora

Ak sme na začiatku upozorňovali na mnohé rozhodovacie operácie, ktoré ležia na pleciah autora hesla, pri analyzovanom materiáli to môžeme krátko ilustrovať. Medzi ekvivalenty sme v 2. prekladovom význame na konci radu uviedli aj výrazy *odievka* a *ručník*. Keďže individuálne nepociťujeme tieto výrazy ako živé a frekventované v súčasnej slovenčine, volili sme ich ako vhodné pri prekladaní českého výrazu *přehoz* v etnografických kontextoch a v kontextoch z oblasti histórie odievania. Zistili sme však, že výraz *ručník* sa v KSSJ, SSS a SSJ uvádza ako neutrálny a v SSJ a SSS sa tak hodnotí aj výraz *odievka*. Naše predpoklady o posune v štylistickom hodnotení spomínaných výrazov sa potvrdili v zdrojoch: v Omnii sa *odievka* uvádza 2-krát v kontexte ľudovej rozprávky a v jazykovednom texte, *ručník* vo význame doplnku odevu viac ako 20-krát, no takisto v kontexte rozprávok, opisov historického odevu alebo kroja. Z tohto dôvodu sme nateraz uviedli v koncepte hesla tieto výrazy s kvalifikátorom *etnogr.* a *hist.* Domnievame sa, že podobným spôsobom bude potrebné štylisticky prehodnotiť aj ekvivalent *pokrovec* uvádzaný v 1. a 3. prekladovom význame.

4. Uzuálne ekvivalenty českého výrazu *přehoz*, jazykovokultúrny rozmer prekladového slovníka

Posledná otázka, nad ktorou sa zamýšľame, znie, či sa do prekladového slovníka majú zahrnúť aj uzuálne ekvivalenty. Ak máme odpovedať na otázku v nadpise, ako sa prekladá slovo *přehoz* do slovenčiny, musíme hovoriť o „dvojakom“ prekladaní – o normatívnom (rešpektujúcom jazykovosystémové odlišnosti) a o uzuálnom. Obidva spôsoby sú medzi takými blízkymi jazykmi, ako je čeština a slovenčina, súčasťou bežného jazykového správania. Líšia sa od seba prítomnosťou rozličnej miery uvedomenej, poučenej vs. spontánnej, intuitívnej jazykovej činnosti a ďalšími faktormi, z ktorých je najľahšie „vystopovateľná“ na jednej strane ambícia reflektovať pri konfrontácii dvoch jazykov ich formálno-sémantickú rozdielnosť uplatňovanú v procese pomenúvania alebo, naopak, ambícia dosiahnuť rýchle a ekonomické jazykové riešenie – priamočiaru zrozumiteľnosť u nositeľov oboch jazykov prostredníctvom vedomého alebo intuitívneho používania výrazov založených na

responziách¹³ (Dolník, 2013, s. 131). Vo vzťahu k spracúvanému heslu jestvujú v slovenčine také lexikálne jednotky, ktoré by sme mohli označiť za uzuálne ekvivalenty heslového českého výrazu, a to výrazy *prehoz*, *prehodza*, *prehodz* a *prehod*. Všetky sa používajú pri prekladaní českého slova *přehoz* vo svojom prvom slovníkovom význame, ktorý je predmetom našej analýzy. Aká je pozícia jednotlivých výrazov u používateľov? Ich výskyt v Omnii, najväčšom slovenskom korpuse, ktorý máme momentálne k dispozícii, je nasledujúci: *prehoz* 155-krát (nálezy sú z prekladov beletrie i pôvodnej literatúry po roku 1989, z dennej tlače, z regionálnych novín z Pohronia, Trenčína, Spiša a z internetu); *prehodza* 1 výskyt v korpuse (zdrojom je úradný dokument vyhláška č. 266/1990 Zb. Federálneho ministerstva zahraničného obchodu), na internete je výskytov viac ako 5, 2 sú z oficiálnych dokumentov, ostatné väčšinou z portálov predajcov bytových textílií; *prehodz* sa vyskytuje v Omnii raz, na internete 14-krát; *prehod* vo význame „textília“ sa v Omnii vyskytuje 2-krát (*kožušinový prehod*, *ochranný prehod na spací vak*), na internete je výskytov nepomerne viacej, časté je spojenie *prehod na posteľ*, ktoré istý webový slovník uvádza dokonca ako prekladový ekvivalent nemeckého výrazu *die Bettspreit* (<http://webslovník.zoznam.sk/nemecko-slovensky/auf-dem-Bett/8>). Okrem toho sme zaznamenali aj také slovenské texty, v ktorých sa slovo *prehoz* vníma ako hyperonymum, resp. nahrádza sa ním neistota pri voľbe výrazu na istý netypický kus (etnického) oblečenia, napr.: ... *všetci muži... mali iba akési sukňovité prehozy, v páse stiahnuté opaskami alebo povrazmi; ... takže to pripomína prehoz (ako kňazský ornát)*. Netreba vari pripomínať, že výraz *prehoz* funguje v slovenských textoch niekoľko desaťročí, doklad z kartotéky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra je z roku 1955: *Dobre pôsobia šaty s väčším výstrihom, či už končitým alebo zaobleným, doplnené prehozom z ľahkého materiálu* (Móda a textil, č. 11, roč. 5, č. 3, s. 24 – 25). Výraz *prehodza* zas uvádza československá štátna norma z roku 1966

¹³ O česko-slovenských responziách ako o opakujúcich sa rozdieloch hovorí Juraj Dolník (2013, s. 131), že ony sú súčasťou neuvedomovaných, intuitívnych znalostí materinského jazyka. „... v jazykovom povedomí sú uložené česko-slovenské responzie ako *á : ia* (žák : žiak, Vánoce : Vianoce, čárka : čiarka)... *á : ia x ek : ok* (pátek : piatok,... řádek : riadok – tu pribúda aj responzia *ř : r*)“.

Oděvní názvosloví, druhy oděvů, oblečení a prádla ako slovenský ekvivalent českého spojenia *holičský přehoz* (*holičská prehadza* – dnes je to *kadernícka pláštenka*). Slovenské slovníky výraz *prehodza* neuvádzajú, *prehoz* uvádza iba Synonymický slovník slovenčiny s odkazom *správ. pléd, štóla*, čo naznačuje, že autori slovníka si uvedomovali „rozšírenosť“ tohto výrazu. Domnievame sa preto, že nový VČSS by mal zachytiť aj tento jav (normatívny verzus uzuálny ekvivalent). Z nášho pohľadu by bolo vhodné ponúknuť používateľovi aj istý druh informácií, ktoré súvisia so špecifickým vzťahom češtiny a slovenčiny (pri potrebe rýchleho prekladania sa používatelia oboch jazykov v súčasnosti čoraz častejšie uchýľujú k písmenkovému prekladu výrazov, pozri časť 3 tohto textu, najmä jej záver) a s oblasťou jazykovej kultúry, napríklad aj tak, že by sa na konci radu ekvivalentov uviedli menším typom písma a, povedzme, v hranatých zátvorkách aj uzuálne ekvivalenty s príslušným štylistickým kvalifikátorom, resp. hodnotiacim ukazovateľom. Problematiku uzuálnych slovenských ekvivalentov českých výrazov tu iba naznačujeme, je to omnoho zložitejšia téma, ale veľmi aktuálna.

LITERATÚRA

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 2. vyd. Bratislava: Veda 1981. 792 s.

DOLNÍK, Juraj: Čeština ako necudzí jazyk v slovenskom prostredí. In: *Studia Academica Slovaca*. 42. Ed. J. Pekarovičová, M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 127 – 138.

DOLNÍK, Juraj – BENKOVIČOVÁ, Jana – JAROŠOVÁ, Alexandra: Porovnávací opis lexikálnej zásoby. Bratislava: Veda 1993. 189 s.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Aspekty ekvivalencie: prekladový ekvivalent a prekladový význam. In: *Iugi observatione...* Jubilejný zborník na počesť Ľubomíra Ďuroviča. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2008, s. 105 – 109. ISBN 978-80-224-1043-4.

Oděvní názvosloví, druhy oděvů, oblečení a prádla. Československá státní norma. Praha: Vydavatelství Úřadu pro normalizaci a měření. Schválena 12. 12. 1966, s. 24.

POVAŽAJ, Matej: Koncepcia Veľkého česko-slovenského slovníka. In: *Kultúra slova*, 2011, roč. 45, č. 1, s. 20 – 31.

SEKANINOVÁ, Ella: Dvojazyčná lexikografia v teórii a praxi. Bratislava: VEDA 1993. 256 s.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Red. J. Filipec, F. Daneš. Praha: Academia 1978. 800 s.

Slovník spisovného jazyka českého. II. N – Q. Red. B. Havránek. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1964. 1196 s.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (43)

RUDOLF KRAJČOVIČ

orol, m. dravý vták s bystrým zrakom, Aquila, v sloven. *orol*, v náreč. i *orel*, apel. doložené v podobe *orel* v 17. stor. a 18. stor., v podobe *orol* v 18. stor. len vo význame „druh zbrane, brokovnica“, HSSJ III. 352, 353 (psl. *orьль*, čes. *orel*, pol. *orzeł*, srb., chorv. *orao* atď.); p. heslá *orlov*, *orlový*.

orlov, -a, -o, men. adj. majúci vzťah k orlovi, k orlom, patriaci orlovi, orlom (od *orol* príp. men. adj. -ov, -ova, -ovo), v sloven. dnes *orlí* (čes. *orlí*, pol. *orli* atď.); p. heslá *orol*, *orlový*. – *Orlou* 1349, *Orlow* 1773, *Orlow* 1808, *Orlov* 1920, dnes *Orlov*, obv. Stará Ľubovňa; názov motivovaný miestom, kde sa vo väčšom počte dlhší čas vyskytovali orly, prípad. kde hniezdili orly v blízkosti založenej osady, dnes obce; výklad potvrdzuje údaj, že v okolí obce žije početné chránené vtáctvo vrátane orlov (VSO II. 356); hist. názov v tvare men. adj. *Orlov* sa zachoval dodnes; p. heslo *orlový*.

orlový, -á, -é, hist. adj. majúci vzťah k orlovi, k orlom, prípad. k miestu výskytu orlov vo väčšom množstve a pod., v sloven. dnes *orlí*, v náreč. i *orlový*; adj. *orlový* doložené v 18. stor., HSSJ III. 353 (porov. morav. názov *Orlová*, MJMS II. 188, blízke pol. názvy *Orlagóra*, *Orlegniazdo*, Koz. Bad. II. 102, 103 a i.); p. heslá *orol*, *orlov*. – *Orlowhege*, *Slavonice Dubova Hora* 1408, *Orlowe* 1439, 1773, *Orlowa* 1786, *Orlove* 1808, *Orlové* 1920, dnes *Orlové*, mestská časť Považskej Bystrice; názov motivovaný miestom výskytu orlov v blízkom okolí založenej obce; najstarší záznam z r. 1408 je slovensko-maďarský v spojení *Orlov-hegy* (*Orlowhege*) v preklade *Orlov Vrch*, ktorý sa v sloven. prostredí nazýval *Dubová Hora* (porov. záznamy z r. 1408 *Orlowhege*, *Slavonice Dubova Hora*), t. j. zalesnený vrch, kde sa zlietali orly, prípad. kde orly hniezdili;

výklad má oporu v hornatej časti horského chotára (s n. v. 275 – 573 m) vhodnej na život orlov (cit. VSO II.); z hist. názvov *Orlov* a *Orlové* sa už v stredoveku zaužíval názov v tvare adj. neutra *Orlové*.

orovnať, verb. odstrániť nerovnosti povrchu niečoho, niečo vyrovnať, v sloven. *orovnať, orovnávať* dat, dávať niečomu správny tvar, blízke *urovnať* robiť rovným povrch niečoho, upraviť niečo nerovné, hrboľaté, SSJ II. 592, SSJ IV. 699 (v stčest. známe *obrovnnati* odstrániť nerovnosti na povrchu, MSČS 238, srb., chorv. *obravnnati* vyrovnávať, rovnať, Skok III. 113 atď.); p. heslo *orovnica*.

orovnica, f. topon. apel. urovnaná plocha zeme odstránením nakopenej hliny, pšov, zasypaním jám a pod. obyčajne po vyklčovaní rúbanísk; apel. od koreňa *orovn-* v slovese *orovnať* príp. priestoru *-ica* (ako v slovách *kopavnica, radnica*) s predp. *o-* (ako v slovesách *okresať, osekať*, v náreč. *orobiť* atď.); p. heslo *orovnať*. – *Varanza* 1209, *Orownycza* 1525, *Orowniczza* 1773, *Orownica* 1808, *Orovnnica* 1920, dnes *Orovnnica*, obv. Žarnovica; názov motivovaný urovnaným povrchom vymedzenej plochy zeme odstránením kríkov, nakopenej hliny po vykopyaných koreňoch a pod. po vyklčovaní rúbaniska v blízkosti založenej obce; výklad potvrdzuje údaj, že okolie obce bolo v minulosti odlesnené (VSO II. 357); najstarší záznam názvu obce je skomolený zrejme pričinením pisára vyrovnaním slabík vplyvom starej maďarčiny, no doklad z r. 1525 *Orowniczza* naznačuje, že názov v dnešnej podobe *Orovnnica* sa zaužíval už v stredoveku.

ortovať, hist. verb. klčovať, klčovaním rúbaniska a následným čistením klčoviska získavať úrodnú pôdu; sloveso známe v sloven. náreč. v rovnakom význame (SSN II. 639), sloveso *ortovať* je aj hist. doložené v 18. stor., apel. *ortoveň* vo význame „klčovisko, vyklčováním získaná pôda“ je doložené v 17. stor., HSSJ III. 355; p. heslo *ortovec*.

ortovec, m., topon. apel. vyklčovaný priestor, plocha zbavená kríkov s koreňmi, jám a nakopenej hliny po výrube stromov (apel. od koreňa *ort-* v slovese *ortovať* klčovať príp. miesta *-ovec* ako v názvoch *Jelšovec, Hlohovec*); p. heslo *ortovať*. – *Ortholth* 1414, *Orthowle* 1427, *Ortutowa, Ortuto* 1618, *Ortutowa* 1773, dnes *Ortuťová*, obv. Bardejov; najstaršie záznamy *Ortholth* (1414), *Orthowle* (1427) možno čítať *Ortovec*, prípad. *Ortovce* (s prihliadnutím na hist. záznamy *Lipolch* z r. 1413, dnes *Lipovec* a *Thyzolch* z r. 1334, dnes *Tisovec*, k dokl. VSO II. 163, III. 161), a pokladať ho za najstarší názov

založenej osady, dnes obce, no nemožno vylúčiť, že ide o názov v podobe *Ortuť* hlavne vzhľadom na záznamy z r. 1618 *Ortuťová*, *Ortuťov*, prípad. aj na záznamy z 18. a 19. stor. (viac v heslách *ortuť*, *ortuťová*); z hist. názvov *Ortovec*, *Ortovce* a *Ortuťová*, *Ortuťov* sa už v stredoveku ustálil názov *Ortuťová*.

Pomer hist. záznamov *Ortholth* (1414) a *Ortuťová*, *Ortuťov* (1618) bolo by potrebné ďalej skúmať.

ortuť, f. ťažký, striebřitý kov rozpúšťajúci sa pri teplote, sloven. *ortuť*, ľud. *živé striebro* (čes. *rtuť*, poľ. *rtęć*, rus. *ртуť* atď.); p. heslo *ortuťový*.

ortuťový, -á, -é, adj. majúci vzťah k ortuti, v sloven. *ortuťový*. – *Ortholth* 1414, *Ortutowa*, *Ortuto* 1618, *Ortutowa* 1773, *Ortutová* 1808, *Ortutová* 1920, dnes *Ortuťová*, obv. Bardejov; názov v tvare adj. fem. *Ortutová* motivovaný zrejme skutočnosťou, že v stredoveku sa v obci pripravovala ortuť, ľud. nazývaná *živé striebro*, na liečenie zvierat na panstve Makovica, ku ktorému obec patrila, pričom vzhľadom na to, že obyvatelia obce sa tradične venovali chovu dobytká (VSO II.), nemožno vylúčiť, že upravenú ortuť na liečenie domáceho dobytká používali aj obyvatelia obce; poznatok, že ortuť sa v stredoveku používala na liečenie domácich zvierat (k tomu p. HSSJ III. 355), zvyšuje reálnosť výkladu názvu obce; z hist. názvov *Ortuťová*, *Ortuťov* sa už v stredoveku zaužíval názov *Ortuťová*.

K rekonštrukcii a výkladu najstaršieho záznamu *Ortholth* (1414) p. heslo *ortovec*.

orvište, n., **orvišče**, n., hist. apel. rozorvaná, rozrytá plocha zeme po jej vyčistení od buriny, od krikov s koreňmi a pod. obyčajne pri strategickej ceste s cieľom zabrániť povozom odbočiť z cesty pred ich kontrolou strážnou posádkou; od koreňa *orv-* v slovese *orvať*, to od *rvať* v hist. význame „prerývať, ničiť“ a pod.“ s predp. *o-* ako v slovách *osekať*, *oberať* a pod. a s príp. priestoru *-ište*, hist. *-išče*; p. heslá *rvať*, *rvište*. – *Rivvis* 1113, *Rywse* 1305, *Nogresse* 1336, *Welko Orviscse* 1773, *Velké Orvište* 1920, dnes *Velké Orvište*, obv. Piešťany. – *Riuche* 1263, *Kysewr* 1305, *Kysresse* 1336, *Malo Orwiscse* 1773, *Malé Orvište* 1920, obv. Piešťany, obec v r. 1973 splynula so susednou obcou *Ostrov*; názov motivovaný zátarasou v podobe rozrytého, zamokreného priestoru pozdĺž strategickej cesty s cieľom zabrániť odbočovaniu povozov s úmyslom vyhnúť sa kontrole strážnej posádky; výklad má oporu jednak v maďar. zázname názvu obce *Kyseur* (1305) v prepise *Kis*

Ór (z maďar. adj. *kis* malý a apel. *ór* stráž, strážca), jednak v údají z histórie obce, že v stredoveku susedná obec *Velké Orvište* patrila kráľovským strážcom hraníc (VSO III. 247); najstaršie záznamy *Rivvis* (1113), *Riuche* (1263) možno čítať *Rvišče* (od koreňa *rv-* v slovese *rvat'* a hist. príp. miesta *-išče*), čo umožňuje predpokladať, že názov pôvodnej usadlosti znel *Rvišče*, pravda, ak nejde o odsunutie vokálu *o-* na začiatku názvu *Orvišče* (k tomu porov. záznam názvu susednej obce *Ostrov* z r. 1113 *Stro*, CD I, 66); po vzniku dvoch obcí k názvu *Orvište* pribudli orientač. prívlastky *Malé* a *Veľké*, z ktorých po splynutí obce *Malé Orvište* s obcou *Ostrov* samostatná obec si zachovala pôvodný zložený názov *Velké Orvište*; p. heslá *rvat'*, *rvište*.

Historický názov *Orvišče* či *Orvište* bolo by možné vyložiť z hist. názvu *Rvišče* pripojením predpony *o-* z predložkových spojení *vo Rvišči*, *zo Rvišča*, z ktorých vznikli spojenia *v Orvišti*, *v Orvišči*, no takýto výklad vzniku hist. názvu v podobe *Orvišče* či *Orvište* neumožňuje skutočnosť, že v západoslovenských nárečiach, do ktorých areálu obec patrí, sa dodnes zachovali hist. predložky *ve*, *ze* (*ve svete*, *ze zeme*, p. ASJ 64); vzhľadom na tento fakt sa v hesle dáva prednosť výkladu z hist. apel. *orvišče*, z neho neskôr *orvište*.

osada, f. menšia skupina domov pôvodne obývaných príbuznými rodinami alebo veľkorodinou, neskôr menšia obec; sloven. *osada*, apel. doložené v 16. stor., HSSJ III. 356 (stčes. *osada* skupina obydlí okolo kostola, MSČS 268, pol. *osada* atď.). – *Oszada* 1649, *Oszada* 1773, *Osada* 1920, *Liptovská Osada* 1927, dnes *Liptovská Osada*, obv. Ružomberok; motiváciou názvu bola horská osada; hist. názov *Osada* novšie s prívl. *Liptovská* sa zachoval dodnes.

osádka, f., zdrob. apel. menšia osada obývaná niekoľkými rodinami alebo veľkorodinou obyčajne vzdialená ako samota, apel. od *osada* zdrob. príp. *-ka* (ako v slove *dedinka*), v sloven. apel. *osádka* doložené v 18. stor., HSSJ III. 356; p. heslo *osada*. – *de Superiore Leszina* 1381, *Lescina Horna--Osadka* 1490, *Rowne* 1608, *Malczov-Osadka* 1647, *Oszadka* 1773, *Osádka* 1808, *Osádka* 1920, dnes *Osádka*, obv. Dolný Kubín; názov motivovaný menšou vzdialenou osadou s vysokohorským prostredím (s chotárom s n. v. 640 – 1105 m); podľa hist. dokladov pôvodný názov obce bol *Lěščina* (1381) od apel. *lěščina*, dnes *lieština* (to od *lieska* úžitkový strom alebo krík, *Corylus*, hromad. príp. *-ina* ako v slovách *húština*, *krovina*) plocha porastená lieskami, lieskovým krovím; záznam dnešnej podoby názvu *Osádka* je z r. 1490

s prívl. *Horná (Lescina Horna-Osadka)*, v 17. stor. k názvu *Osádka* pribudol prívl. v tvare prívl. adj. *Malcov (Malcov-Osadka 1647)* zrejme od osobného mena *Malec*, mena vlastníka osady; od 18. stor. sa začal používať názov bez prívl. v podobe *Osádka*.

Známy je aj záznam *Rowne* (z r. 1608) v prepise *Rovné* (od adj. v tvare neutra *rovné* vo význame „v rovnom pozdĺžnom tvare, v rade“; motiváciou vzniku názvu mohla byť výstavba obce v jej ranom rozvoji pozdĺž potoka nazývaného Leštinský potok v jeho hornej časti (VSO II.), no záznam je jediný, preto môže ísť aj o lokalizačnú chybu; k výkladu pôvodných záznamov *Leszina* (1381), *Lescina* (1490) p. heslá *lešť*, *leština*.

osika, f. listnatý chvejúci sa strom, druh topoľa, *Populus tremula*, sloven. *osika*, tak aj v náreč., apel. doložené v 17. stor., HSSJ III. 364 (čes. *osika*, poľ. *osika* i *osina*, podobne ukr. *osika* i *osina*, bulh. *osiika*, no srb., chorv. *jasika* atď.), k názvu morav. názov *Osikov*, MJMS II. 192); p. heslo *osikov*.

osikov, -a, -o, men. adj. priestor v teréne porastený osikami, v sloven. dnes *osikový*, adj. doložené v 18. stor., HSSJ III. 364; p. heslo *osika*. – *Osiko* 1296, *Osikov* 1372, *Ossikow* 1773, *Ossikowá*, *Osykowá* 1808, *Osikov* 1920, dnes *Osikov*, obv. Bardejov; názov (v tvare men. adj. mask. s príp. -ov) motivovaný priestorom porasteným osikami, prípad. skupinou stromov s prevahou osiky v blízkosti založenej osady, dnes obce; záznam v adj. tvare fem. *Osiková* je novší (1808), hist. názov v tvare mask. *Osikov* sa zaužíval už v stredoveku.

Novšie záznamy *Ossikow* (1773), *Ossikowá* (1808) možno čítať ako *Osikov*, *Osiková*, t. j. s mäkkým *ś*, ktoré s mäkkým *ź* pred *i*, *e* je vo východoslovenských nárečiach dodnes zachované (k tomu p. ASJ I. 270).

Osľane, pl. živý ľud. názov obyvateľov obce povinných v službách panstva starať sa v stajniach pri prekladovom stanovišti o ťažných oslov, nosičov tovaru alebo iných predmetov, prípad. prevážajúcich tovar v menších vozoch; názov od apel. *osol* kolekt. obyv. príp. -'ane; p. heslo *osol*. – *Ozlan* 1254, *Ozolan* 1283, *Hozlen Superior* 1293, *Ozlyan* 1321, *Oslany* 1773, *Oslany* 1808, *Oslany* 1920, *Osl'any* 1973, dnes *Oslany*, obv. Prievidza; názov motivovaný povinnosťou obyvateľov usadlosti starať sa o ťažné osly odpočívajúce v stajniach alebo v prístreškoch na preprahacej stanici pri dôležitej strategickej ceste; o obec v stredoveku mal záujem kráľovský dvor, potvrdzuje to skutočnosť, že v obci v stredoveku býval kráľovský úradník

(VSO II. 358); to zvyšuje reálnosť výkladu názvu obce, napokon výklad potvrdzujú aj niektoré názvy miestnych častí obce *Oslany*, napr. *Lúky* (cit. VSO II.), čiže plochy v chotári obce porastené trávou vhodné na pasienie, prípad. na pestovanie krmného sena, ako aj početné názvy miestnych častí *Štále*, t. j. stajne, maštale (od nem. apel. *Stall* maštal', chliev, DSW 692); od 16. stor. sa obec rozvíjala ako zemepanské mestečko s rozvojom remesiel (cit. VSO II.); záznam *Hozlen* (1293) s lat. prívl. *Superior* (v prekl. *Horné*) možno čítať *Osl'äne*, z neho po zmene 'ä na 'a a po pripojení topon. príp. -'any vznikla podoba názvu *Osl'any*, z ktorého po úprave názov nadobudol dnešnú podobu *Oslany*.

Názov sa niekedy vykladá od apel. *osla* upravený kameň na brúsenie kopy (tak novšie v ZJČS 226); v hesle sa dáva prednosť výkladu od apel. *osol*, ktorý sa v minulosti používal na nosenie tovaru alebo do záprahu, s prihliadnutím na to, že obec pôvodne bola kráľovským majetkom a že vznikla pri dôležitej obchodnej ceste v blízkosti hraníc starého Uhorska, kde sa vymieňali ťažné zvieratá vrátane ťažných oslov.

osol, m. menšie zviera pripomínajúce koňa, somár, v minulosti sa používal na nosenie tovaru alebo do záprahu, v sloven. *osol*, v náreč. i *osel*, apel. doložené v podobe *osel*, gen. *osla* v 16. stor., HSSJ III. 381 (čes. *osel*, poľ. *osiół* atď.); p. heslo *Osl'ane*.

osrblie, n., topon. apel., **osrbliä**, n., topon. apel. priestor s pôdou presiaknutou vodou po silných dažďoch, po záplavách alebo na brehoch riek, potokov pôsobením zrýchleného vodného toku a pod.; apel. od koreňa *srb-* v hist. slovese *srbati* či *srbiti* vsiaknuť, vpíjať sa s hist. príp. *-l-* s konc. priestoru *-ie*, *-ia* a s predp. *o-* (ako v náreč. slove *ometlie* metla); v sloven. tvorbu blízke slovesá *strebať*, *vstrebávať sa* so zač. *str-* zo *sr-* (porov. *streda* z psl. *serda*), v náreč. známe i *srebať*, *srebnúť* piť, vpíjať, hltavo do seba vpiť; k apel. *osrblie* tvorbu najbližšie je náreč. *sreblo* kto rád do seba vstrebáva, k tomu Kál. 637; hist. doložené *strebať* v 16. stor., *srebať* v 18. stor., HSSJ V. 435, 507 (čes. *střebati*, k názvu *Mlékosrby*, Šm. OČ 76, poľ. *serbać*, *sarbać* nasávať, slovin. *srebat* i *srbati* atď.); p. heslo *srbat'* – *Zerrenpach* 1622, *Oszrblyä*, *Osrblä* 1808, *Oszrblyä* 1863, *Osrblie* 1920, dnes *Osrblie*, obv. Brezno; názov *Oserblie*, ľud. *Osrblia* (s príp. priestoru *-ie*, ľud. *-ia*) motivovaný územím s pôdou nasiaknutou vodou, prípad. so zamokrenými priehlbami vyhlbenými vodou po častých dažďoch alebo po záplavách

vodou z blízkeho potoka; výklad potvrdzuje názov obecnej miestnej časti *Tri vody* a geograf. zistenie, že kotlina, ktorou riečka *Osrblianka* preteká spádnym tokom, je erózna, miestami vymletá tokom vody (VSO II. 359); obec je horskou obcou s vysokohorským chotárom (s n. v. 550 – 1194 m), preto spádový prúd potoka *Osrblianky*, ktorý preteká chotárom obce, je pochopiteľný; napokon výklad má oporu v hist. nem. názve obce *Zerrenpach* (1622), ktorý vznikol z nem. apel. *Bach* potok, riečka a nem. náreč. *Zerren-*vo význame „trhať, rušiť, ničiť“ (k tomu p. Kluge 880), čiže potok ničiaci spádovým prúdom vody svoje brehy a vylievaním sa zamokrujúci blízke územie, pôdu; obec v minulosti bola osadou banskej komory, v jej blízkosti sa ťažila železná ruda (cit. VSO II.); z hist. názvov *Osrblie*, *Osrblia* sa zaužíval názov *Osrblie*.

ostroh, m. úzky pás zeme vybiehajúci do vody obyčajne pri sútoku riek, úzky horský chrbát vbiehajúci do údolia; v sloven. sa apel. *ostroh* používa aj ako odb. termín v uvedených významoch (k tomu SSJ II. 610), taký istý význam apel. *ostroh* má aj v češt., Mch. 420; k názvu morav. názov *Ostroh*, dnes *Uherský Ostroh*, ktorý sa vykladá od apel. *ostroh* vo význame „výbežok zeme pri sútoku vodných tokov alebo vbiehajúci do údolia“, MJMS 203, no v strušt. apel. *ostrog* má význam „plot zo zahrotených kolov, palisáda okolo pevnosti“ (uvádza Mch., p. aj Vas. III. 166), srb. toponym *Ostrog* sa vykladá od apel. *ostrog* s pravdepodobným významom „pevnosť“, v srb., chorv. „utvrda, utvrdenje“ (k tomu p. Skok II. 573); p. heslá *ostrožný*, *ostrožnica*.

ostrov, m. plocha zeme zo všetkých strán obklopená vodou v mori, vo vodnom toku v zavodnenej priehlbine, vo väčšom močarisku a pod., v sloven. *ostrov*, apel. doložené v 17. stor., HSSJ III. 396 (čes. *ostrov*, k názvu čes. názov *Ostrov*, poľ. názov *Ostrów*, Koz. Bad. II. 114 atď.); p. heslo *Ostrov'ane*. – *Stro* 1113, *Oztro* 1335, *Ozstrow* 1349, *Ostrowe* 1773, *Ostrow* 1808, dnes *Ostrov*, obv. Piešťany; názov motivovaný plochou zeme obkľúčenou širším zavodneným priestorom; vzhľadom na to, že obec vznikla na dôležitom strategickom mieste pri križovatke Považskej cesty vedúcej pozdĺž Váhu s cestou smerujúcou od juhovýchodu cez brod Váhu k priemyslu Malých Karpát, možno usúdiť, že ostrov slúžil ako chránená základňa strážnej posádky; svedectvo o tom podáva maďar. hist. názov susednej obce *Malé Orvište* v podobe *Kisőr* (*Riuche* 1263, *Kyseur* 1305) od maďar. apel. *őr* stráž s prívl. *kis* malý; napokon o zátarase pri základni stráže svedčí aj

názov pôvodnej obce *Rvište* (*Rivvis* 1113, *Riuche* 1263), dnes *Malé* a *Veľké Orvište*, utvorený od hist. apel. *rvišče* rozryté zamokrené miesto (viac v hesle *orvište*); pôvodný názov *Ostrov* (v najstaršom zázname s odsunutím *o-*, t. j. *Stro* 1113) sa ustálil už v stredoveku. – *Kethwzturow* 1336, *Oztrow* 1419, *Osztro* 1773, *Ostrow* 1808, *Ostrov* 1920, dnes *Ostrov*, obv. Sobrance; názov motivovaný mierne vyvýšenou plochou zeme obkľúčenou vodou po záplavách z vodného toku v blízkosti založenej obce, prípad. v čase jej raného rozvoja; obec vznikla na nížine na nánosoch z blízkeho potoka (VSO II.), t. j. v teréne, kde na vznik ostrovov v čase záplav boli predpoklady; to potvrdzuje výklad názvu, napokon výklad potvrdzuje aj nížinný charakter chotára obce (s n. v. 105 – 113 m); najstarší záznam v prepise *Kétostrov* (*Kethwzturow* 1336) bol utvorený zo sloven. apel. *ostrov* a maďar. číslovky *két* dva, t. j. motiváciou záznamu boli dva ostrovy, pri ktorých obec vznikla; v sloven. prostredí sa už v stredoveku zaužíval názov obce *Ostrov*.

Ostrov'ane, pl., **Ostrovjane**, pl. živý ľud. názov obyvateľov s príbytkami v blízkosti ostrova, názov od slova *ostrov* obyv. príp. -'ane; p. heslo *ostrov*. – *Osztropotoka* 1248, *Ostropatak* 1399, *Ostrowjany* 1773, *Ostrowany* 1808, *Ostroviany* 1920, *Ostrovany* 1948, dnes *Ostrovany*, obv. Sabinov; najstaršie dokl. naznačujú, že pôvodný názov obce mohol znieť *Ostrovny Potok*, čiže názov motivoval ostrov v blízkom vodnom toku; obec vznikla pri brehu rieky Torysy, čo zvyšuje reálnosť výkladu staršieho názvu obce; v sloven. ľud. prostredí vznikol kolekt. obyv. názov *Ostrov'ne*, z neho neskôr *Ostrovjane*, z ktorého topon. príp. -any vznikla dnešná podoba názvu *Ostrovany*.

SKRATKY

Literatúra

ASJ I. – IV. Atlas slovenského jazyka. I. – IV. Spracovali J. Štolc – F. Buffa – A. Habovštiak. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, VEDA 1968 – 1984.

CD I. – II. – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I. – II. Pripravil R. Marsina. Bratislava: I. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, II. Vydavateľstvo OBZOR 1987.

DSW – Deutsch-Slowakisches Wörterbuch. Pripravili M. Černá – E. Géze – M. Juríková – E. Menke. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

Kál. – KÁLAL, Karol, KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry a nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Kluge – KLUGE, Friedrich: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Auflage bearbeitet von Walther Mitzka. Berlin: Walter der Gruyter et Co, Berlin 30, 1967.

Koz.Bad. I. – II. – KOZIEROWSKI, Stanislaw: Badania nazw topograficznych. I. – II. Poznań: nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1921 – 1922.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968.

MJMS I. – II. – HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I. – II. Praha: ACADEMIA 1970 – 1980.

MŠČS – BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Statní pedagogické nakladatelství 1968.

Skok I. – IV. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I. – IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti 1971 – 1974.

SSJ I. – V. – Slovník slovenského jazyka. I. – V. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.

SSN I. – II. – Slovník slovenských nářečí. I. – II. (A – P). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006.

Šm.OČ – ŠMILAUER, Vladimír: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1960.

Vas. I. – IV. – VASMER, Maks: Etymologičeskij slovar' russkogo jazyka. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo Progres 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977 – 1978.

ZJČS – LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982.

Iné skratky

a i. – a iné; a pod. – a podobne; adj. – adjektívum; apel. – apelatívum; atď. – a tak ďalej; bulh. – bulharský, bulharský jazyk, bulharčina; cit. – citovaný; čes. – český, český jazyk; češt. – čeština; dokl. – doklad; f. – feminínium; fem. – feminínium; gen. – genitív; geogr. – geografický; hist. – historický; hromad. – hromadný; chorv. – chorvátsky, chorvátsky jazyk, chorvátčina; juž. – južný; kolekt. – kolektívny; konc. – koncový, koncovka; kons. – konsonant; lat. – latinský, latinský jazyk, latinčina; ľud. – ľudový; m – meter; m. – maskulínium; maďar. – maďarský, maďarský jazyk, maďarčina; mask. – maskulínium; men. – menný; morav. – moravský; n. – neutrum; n. v. – nadmorská výška; napr. – napríklad; náreč. – nárečie, nárečový; nem. – nemecký, nemecký jazyk, nemčina; obv. – obvod; obyč. – obyčajne, obyčajný; obyv. – obyvateľský, obyvatelia; odb. – odborný; p. – pozri; pl. – plurál; poľ. – poľský, poľský jazyk, poľština; porov. – porovnaj; predp. – predpona; prekl. – preklad; príp. – prípona; prípad. – prípadne; privl. – privlastňovací; privl. – privlastok; psl. – praslovanský, praslovanský jazyk, praslovančina; r. – rok, v roku; rus. – ruský, ruský jazyk; sloven. – slovenský, slovenský jazyk, slovenčina; slovin. – slovinický, slovinický jazyk, slovinčina; srb. – srbský, srbský jazyk, srbčina; stčes. – staročeský jazyk; stčesť. – stará čeština; stor. – storočie; strušt. – stará ruština; t. j. – to jest; topon. – toponymický; topon. apel. – apelatívum vyskytujúce sa len v názve osobitnou formou; topon. adj. – adjektívum vyskytujúce sa len v názve; ukr. – ukrajinský, ukrajinský jazyk, ukrajinjčina; verb. – verbum; výchsl. – východoslovenský; zač. – začiatok; zápslov. – západoslovenský; zdrob. – zdrobnený, zdrobnenina

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Ako chutí mlieko (2)

MILOSLAV SMATANA

Vzácná biela tekutina, ktorej chuť a nárečové podoby názvov jej premien sme si pripomenuli v predchádzajúcej časti nášho príspevku (Kultúra slova, 2013, roč. 47, č. 5), je základnou surovinou pri príprave rôznych mliečnych jedál a východiskovou surovinou na výrobu celej škály mliečnych výrobkov.

Jednoduché mliečne jedlá boli v minulosti pravidelnou súčasťou každodennej obživy, na mnohé sa už zabudlo, no v súčasnosti sa niektoré z nich opäť stávajú populárnymi. Oblíbené boli mliečne polievky. Porovnaj: *Já mám ráda mléčnú poléfkou* (Skalica); *V mliékovici sa varili aj melence* (Šípkové, o. Piešťany); *mlíeková pol'iouka* (Ábelová, o. Lučenec). Do mlieka sa často zavárali najrozmanitejšie druhy domácich cestovín alebo mrveného cesta, podľa ktorého jedlo dostalo názov: *Mrvence v mlieku, to je taká lachká pol'iouka* (Pukanec, o. Levice); *Varím mrvance z mliekom* (Prosné, o. Považská Bystrica). V okolí Modrého Kameňa sa varila mliečna polievka s drobnou cestovinou nazývaná *melinke*. Mliečnu polievku so zemiakmi so svojským názvom *ciberej* varili v Rozhanovciach (o. Košice): *Ciberej je mlečna pol'euka komperova, dakus kvašna. Čista ciberej še podl'ala z mliekom a s kvašnu šmetanku*. Z juhotrenčianskych nárečí je na mliečnu fazuľovú polievku s kyslou kapustou doložený názov *honcuľa*: *Jako d'ecká zme ľúbili honculu* (Chocholná, o. Trenčín). Na zahustenej mliečnej alebo bryndzovej polievke s mrvenicou s názvom *čír* si pochutnávali v okolí Banskej Bystrice, na juhu stredného Slovenska a v spišskej oblasti: *Uvarím zapražení čír* (Hrochoť, o. Banská Bystrica); *Šír z brinzou mi šici radí* (Kociha, o.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0105/14 Slovník slovenských nárečí.

Poznámka: V príspevku uvádzame názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí. I., 1994, s. 38 – 39).

Rimavská Sobota); *Maľi čir na frištik* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves). Kyslá, zápražkou zahustená polievka (mliečna, ale i zemiaková alebo kapustná) je známa v stredoslovenských nárečiach pod názvom *kysel'*: *Do kisel'a sa dalo mlieko, ocot, cesnak a jedlo sa to z omočienkama* (Pečenice, o. Levice); *Kisel' bou sobotu* (Dolné Rykynčice, o. Krupina). V liptovskej oblasti nám však pod názvom *kisel'* ponúknu koláč pripravený z prvého mlieka kravy po jej otelení. Na Orave bolo známe jedlo s ďalším svojráznym pomenovaním: *Brija, to bola taka m'lečna kaša* (Námestovo). Nárečové slovo *machlóka* (Teplý Vrch, o. Rimavská Sobota) označuje zrazené mlieko s vajcom, ktoré sa dávalo na halušky namiesto tvarohu.

Nezvrtnú premenu čerstvého mlieka v procese kvasenia dokázal človek všestranne využiť vo svoj prospech. Jeho pričinením uzreli svetlo sveta rôzne mliečne produkty a bez smotany, masla, syra, tvarohu či jogurtu si nevieme dnešnú modernú kuchyňu už ani predstaviť. Mnohí súčasníci znovu objavili originálnu chuť bryndze či žinčice, ale nie každý už presne vie, čo je to *cmar*, *srvátka*, *podmaslie* či *puter*. Na okraji aktívnej slovnej zásoby sa ocitli nárečové lexémy súvisiace s pôvodným spracovaním mlieka. Takými sú napríklad i výrazy *dojivo*, *dojné* (*dojivné*), t. j. nadojené mlieko, prípadne výrobky z neho (napr. tvaroh, maslo): *Toho dojiva jest'* (Detva, o. Zvolen); *Aj z dojiva zme si voláké peňáže utržili, či už za smatánku, alebo za sir* (Lapáš, o. Nitra); *Z dojním chodzivali ženi do Trnavi na trch* (Brestovany, o. Trnava); *dojivné* (Pernek, o. Malacky).

O výrobe a využívaní mliečnych produktov v minulosti podávajú dôkaz doklady v Historickom slovníku slovenského jazyka pri heslách *smotana*, *smotánka*, *maslo*, *puter*, *cmar*, *tvaroh*, *bryndza*, *syр*, *žinčica* a pod., napr.: *zo szedleho mlika namuti smatanu* (Krupina 1716); *masla krawieho netopeneho* (Likavka 1664); *spiss ale než gich* (kravy) *z masstale wiženess, dag gim kusek chleba s putrem* (Kal 18. stor.); *napila sa cmaru* (KC 1791); *posielam take geden twaruoch, w nemž ge pat ffuntou* (D. Strehová 1704); *brinze nabilo se sud geden weliky a ssaффely 7* (Sklabiňa 1610); *na salass chodiwal pre sier pansky* (Trenčín 1659); *tu ne geden raz sme sa napyly zinczycze* (Kľúčové, 1742) a pod.

Najtučnejšia časť mlieka, usádzajúca sa na povrchu a získavaná zberaním alebo odstreďovaním, vo väčšine nárečí sa nazýva **smotana** a aj *smetana*, *smatana*, príp. *smotánka*, *smatánka*, *smatanka*, *smetanka*, *smetánka*

(s príslušnými fonetickými variantmi): *Kozuo mlieko e trpkuo a smetana ňevíde navrch, ňima vršok, misí sa mútevaťi šecko mlieko, ňi lem smetana* (Čelovce, o. Modrý Kameň); *Dá sa lebo maslo, lebo smotánka* (Brusník, o. Revúca); *Na mliéku je smatana* (Bánovce nad Bebravou); *Také tri litre smatanki sa mút'ili na maslo* (Veľká Maňa, o. Vráble); *Mléko sa sanne a je smetana a kiška, smetanka sa zebere a zmúci v masel'nici na maslo* (Veľké Rovné, o. Bytča); *Tag mléko ranejšé, čo podojili, napoledne zebrali z neho z smotanku* (Ružindol); *Kec še ml'iko skiš'ne, treba pozbirac šmetanku* (Trhovište, o. Michalovce); *A jag m'leko postoji od rana do večara abo od večara do rana, ta še na ňim ustoji šmetanka* (Kokšov-Bakša, o. Košice). Situáciu v rozšírení nárečových podôb a príslušných fonetických variantov dobre mapuje Atlas slovenského jazyka I a III (ďalej ASJ).

Rozoznávala sa *kislá smatanka* (Brodzany, o. Topoľčany) – smotana na kyslom mlieku – a *slatká smatanka* (Brodzany) – smotana z ešte nevykysnutého mlieka alebo odstredená: *Slatká smatanka je na š'ľahačku a kislá do omáček* (Brodzany). Zdrobnený výraz *smatáňečka* pochádza z Čičmian (o. Žilina): *Smatáňečka sa mu ľubi, to bi papkal*.

Smotanu s obľubou pridávali do rôznych jedál na ich dochutenie a skvalitnenie: *Tedi zme ešče kravi mali a také smetánkové osúchi, to boli také lepšie* (Smolenice, o. Trnava). Pripravoval sa *smetánkoví paprikáš* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky), *smetanová poléfka* (Dúbravka, o. Bratislava), *smetánkové slíže* (Lapáš), *smetanoví grumbír* (Štefanov, o. Senica) a i.

O ľuďoch, ktorí sa podobajú, príp. majú rovnakú povahu, vraví sa, že *jih na jennéj smataňe zebra'li* (Bošáca), a príslovie *do zebra'li smatanu, neh vipije aj ostatné* (Brezová pod Bradlom) nás upozorňuje na fakt, že človek má mať nielen výhody, ale má niesť aj zodpovednosť.

Menej rozšírené pomenovanie pre smotanu sú *vršok*, ktoré sa miestami vyskytuje na Orave, v Liptove, v Novohrade a vo Zvolene. Výraz *sädňič* doložený z okresu Revúca je ojedinelý.

Polotuhý živočíšny tuk získaný mútením je **maslo**. Podľa V. Machka je praslovanský výraz *maslo* zastúpený v celom slovanskom svete, pričom niekde znamená aj „olej“ (pravdepodobne z *maz-slo* od *mazati*; maslo totiž pôvodne slúžilo len ako masť na telo, predovšetkým na vlasy, na slávnostnejší deň si mazali Slovania vlasy maslom alebo sadlom; porov. Machek, s. 353). V slovenských nárečiach je výraz *maslo* doložený zo všetkých nárečových ob-

lastí: *O havraňe veľmej dobre padla* (reďkovka) *z maslom a miakem chlebičkom* (Čelovce); *Maslo sa dalo do vodi a tam sa rukami uťapkalo* (Veľká Maňa); *Na takí črep si dali trochu másla lebo oleja* (Ružindol); *Ta bulo, hutorim, i ml'ika, i masla, no i šviňi bul'i* (Brezina, o. Trebišov). Slovné spojenie *mladé maslo* (napr. Ardanovce, o. Hlohovec) je vlastne čerstvé maslo po zmútení smotany. Spojenia *topené maslo* (Dolná Súča, o. Trenčín), *odvarenuo maslo* (Ábelová), *upraženuo maslo* (Liptovský Trnovec, o. Liptovský Mikuláš) je topením konzervované a odložené na neskoršie používanie, *masuové oškvariki* v Skalici označujú podmaslie. Menej kvalitné bolo *oučie maslo* (Il'anovo, o. Liptovský Mikuláš), používalo sa napríklad na natieranie krcpov.

O niečom veľmi mákko povieme, že je to *meke jag maslo* (Markušovce). Ak niekto *je jako maslo* (Bošáca), znamená to, že je dobrý, a ak vykonáva istú činnosť šikovne alebo rýchlo, povieme, že *mu to idze jako po maš'le* (Brezina), no ak je slabý, v Sobranciach si povzdychnú *taki ši jag z masla vus* (Sobrance). Tvrdením *to je tvoje maslo* (Mošovce) vravíme niekomu, že je to jeho práca.

V súčasnej bežnej domácnosti už nemá väčší význam rozlišovanie čerstvého masla a topeného (na ohni roztopeného) masla tak, ako to bolo v minulosti, keď sa v domácnostiach maslo mútilo i spracúvalo. Spomenuté **podmaslie** je vlastne usadený zvyšok, usadenina, ktorá ostáva pri topení masla. Slovník slovenských nárečí (ďalej SSN) zachytáva tri významy tohto slova, pričom uvedený význam dominuje v stredoslovenských a západoslovenských nárečiach: *Maslo vitápajú a to, čo sa usadí naspotku f kastróli, menujú podmaslia* (Mošovce, o. Martin); *Daj pozor na maslo, nech podmaslie nežhorí!* (Brodzany); *Natri si na chliep podmaslá a najec ca!* (Vaďovce, o. Myjava). Tento význam majú aj výrazy *podmaslo* z Dubovej (o. Modra) a *podmaslovica* z Myjavy. Druhý význam „zvyšok vytopeného masla upravený s krupicou alebo múkou ako posýpka“ je známy v hontianskych, v stredožitavských a v časti západoslovenských nárečí: *S toho spotku, čo oštau, keď sa topelo maslo, nán mama robievala podmaslia* (Pukanec); *Podmaslí, to uš teda otopili maslo a nasipali tan krupice a tá krupica sa teda vismažila na tom masle* (Bučany, o. Hlohovec). V Skalici týmto slovom označujú aj tekutý zvyšok po zmútení masla, cmar: *Já mám podmaslé rát, a ket je tak čerství, miakučki chlěp k temu, to je dobré.*

Na juhu západného Slovenska (okolie Galanty, Modry, Trnavy) maslu konkuruje názov *puter*, prípadne *putr* (záhorská oblasť): *Gazdziná pre vá-*

nočnými svátkama si šetrila puter na pečeni (Biely Kostol, o. Trnava); *Putr zme múcili v beliku* (Viničné, o. Modra); *Tam bívaua užička poduožená, uš friško sme ju zebali a nabrali teho putru* (Kunov, o. Senica). Z takéhoto pomenovania masla pochádzajú žartovné názvy zákuskov, koláčov či pečiva, vyrobených z maslového cesta, často plnených makom, orechmi a inými plnkami. Sú to tzv. *putrtaje* (*potrtaje*), *putrtáki*, *putrtáše* alebo *putrové*: *Aj putrtajov napiekla na hodi* (Návojevce, o. Topoľčany), *Na veselié sa piékli aj potrtaje a šelijaké slatkosci* (Šípkové); *Ti putrtáki boli dobré* (Prosné); *Bapka na svátky napékli putrtáše* (Biely Kostol); *G_hodom robili šelijaké putrové* (Trakovice, o. Hlohovec).

Odtučnená smotana po zmútení, resp. tekutina, ktorá zostane po zmútení smotany na maslo, nazýva sa **cmar** (zo strhornem. *smër*), v nárečiach aj *cmer*, *cmuor*, *cmor*, *cmur*, *cmiar* a pod.: *Nepi kelo cmiaru, bo ta preženia!* (Kameňany, o. Revúca); *Edávali maslo na chlebe a pili cmuor* (Čelovce); *V léce sme sa napili cmeru místo vodi* (Kúty, o. Skalica); *Chlopi radzi piju cmor* (Žakarovce, o. Gelnica); *Ja tag rada gruľe s cmurom* (Torysa, o. Sabinov). V slovenských nárečiach je najrozšírenejšia podoba *cmar*; v časti Tekova a Hontu je *cmár*; jednotlivo aj *cmuar* (Cerovo, o. Krupina) a *cmúr* (Dolné Rykynčice). V časti západoslovenských nárečí je *cmer*; v Gemeri *cmiar*; v Novohrade *cmér*; vo východoslovenských nárečiach je *cmor*, *cmur* (porov. ASJ IV, s. 190). Miestami sa v trenčianskych, oravských a horehronských nárečiach a jednotlivo i vo východoslovenských nárečiach nepoužíva lexéma *cmar*; ale iba múťené (*múťane*, *múćené*, *mu-cene*) mlieko (*ml'iko*). Prirovnanie *taká je ako cmár* z Pukanca vypovedá o veľmi bledej žene.

(Dokončenie v budúcom čísle)

ROZLIČNOSTI

Jednoslovné pomenovania chovateľa mačiek a milovníka mačiek

V jazykovej praxi sa na pomenovanie toho, kto chová psa alebo psov obyčajne v mestskom byte alebo v rodinnom dome, kto má rád psy, už pomerne dlho používa slovo *psičkár*, od ktorého je tvorená aj prechýlená podoba *psičkárka* a príslušné vzťahové prídavné meno *psičkársky* (porov. Krátky slovník slovenského jazyka, 3. vyd. z r. 1997; ďalej KSSJ). Slovo *psičkár* aj od neho utvorené odvodeniny sa v KSSJ hodnotia ako hovorové. Uvedené slová zaznačujú aj Pravidlá slovenského pravopisu (3. vyd. z r. 2000; ďalej PSP). (V jazykovej praxi sa popri podobách *psičkár*, *psičkárka*, *psičkársky* nezriedka stretáme aj s podobami *psičkar*, *psičkarka*, *psičkarský*, teda so zachovaním dlhej samohlásky *i* v základe slova a s krátkou príponou *-ar*, tejto problematike sa však v tomto texte nebudeme venovať.) Na pomenovanie toho, kto má záujem o kone, používa sa slovo *koničkár* (porov. KSSJ, 1. vyd. z r. 1987), ktoré citovaný slovník takisto hodnotí ako hovorové. Slovník zaznačuje aj ďalší význam slova *koničkár*, a to význam „kto pestuje záľuby“, ktorý hodnotí ako hovorový expresívny. PSP pri hesle *koničkár* majú prihniezdované aj prídavné meno *koničkársky*. Novší Slovník súčasného slovenského jazyka vo svojom druhom zväzku z roku 2011 (písmená H – L) prvý význam slova *koničkár* takisto hodnotí ako hovorový a vysvetľuje slovami „kto sa venuje práci s koňmi, okolo koní, koniar; kto má rád kone, dostihy a jazdecký šport vôbec“. V citovanom slovníku sú spracované aj odvodené slová, prechýlená podoba *koničkárka* a vzťahové prídavné meno *koničkársky*. Slová *koničkár* a *psičkár* sú utvorené príponou *-ár* od zdobnenín *koniček* a *psiček*, pričom pred dlhou príponou *-ár* nastáva neutralizácia kvantity, t. j. alternácia (striedanie) dlhej samohlásky *i* v odvozacom základe s krátkou samohláskou *i* v odvodených slovách.

Naše súčasné lexikografické príručky jednoslovné pomenovanie chovateľa mačiek, resp. milovníka mačiek neuvádzajú. Podľa modelu *koničkár*,

resp. *psičkár* sa však v jazykovej praxi na označenie toho, kto chová mačku alebo mačky obyčajne v mestskom byte alebo v rodinnom dome, kto má rád mačky, nedávno začalo používať pomenovanie *mačičkár*. Slovo *mačičkár* je utvorené príponou *-ár* od zdrobneniny slova *mačka*, t. j. od slova *mačička*. Na internete sme zaznamenali napr. takéto výpovede: *Každý mačičkár má určite veľa podarených vtípných záberov svojej mačičky/svojich mačičiek. – ... ja som tiež skôr psičkár ako mačičkár. – Nezáleží, či ste psičkár alebo mačičkár, pretože najdôležitejšie je, aby sa vaše zvieratko cítilo u vás šťastne a pohodlne. – Mačičkári zvyknú používať u mačiatok, ktoré majú s očkami problémy často, odvar alebo výluh z očianky... – Hoci ľudí možno tak trochu rozdeliť na psičkárov a mačičkárov, netreba to brať tak radikálne. – Tvorbu jedinečnej grafiky prevažne poskytujem chovateľom, psičkárom, mačičkárom a nimi organizovaným akciám...* V jazykovej praxi sa používa aj prechýlená podoba *mačičkárka*, napr. *Nie som mačičkárka, ale neskoro na jeseň k nám prišla mačka s jedným mačaťom, vyhľadovaná, prekrásna, tak mačičku som prichýlila... – A keďže ja som tiež od decka psičkárka a mačičkárka, tieto príbehy sa mi zdajú milé a neraz mi vohnali slzy do očí...* Od podstatného mena *mačičkár* je utvorené aj príslušné vzťahové prídavné meno *mačičkársky*, napr. *Viac ... v téme o mačkách alebo na mačičkárskom fóre. – ... zaručene dobre poznáte slovenských obchodníkov s mačičkársnym sortimentom. – Držím vám palce, dievčatá, aby sa váš klub rozrastal a pokračoval v mačičkárskej osvete.* Slová *mačičkár*, *mačičkárka*, *mačičkársky* podobne ako slová *psičkár*, *psičkárka*, *psičkársky*, resp. *koničkár*, *koničkárka*, *koničkársky* majú príznak hovorovosti, no zároveň aj príznak novosti, teda ide o neologizmy. Štylisticky neutrálnym náprotivkom pomenovaní *mačičkár*, *mačičkárka* sú dvojslovné pomenovania *chovateľ mačiek* a *chovateľka mačiek*, resp. *milovník mačiek* a *milovníčka mačiek*.

Popri podobe *mačičkár* sa v jazykovej praxi v rovnakom význame stretáme aj s pomenovaním *mačkár*, ktoré je utvorené príponou *-ár* priamo od nezdrobneného názvu *mačka*, napr. *Každý skúsený mačkár predsa vie, že v byte nie je nič horšie, ako znudené mačacie labky. – Niekedy sa aj samotný mačkár, ktorý z tej milej papuľky počul toho dosť, čuduje. – Dnes už ako skúsený mačkár viem, že mala dostať špeciálne mačacie mliečko. – ... som asi viac psičkár ako „mačkár“. – Knihu hodnotím veľmi kladne a myslím, že v knižnici každého mačkára by si mala nájsť čestné miesto. – Milí mač-*

kári, ďakujeme vám za vaše príspevky. – Oni sú asi tiež psičkári a mačkári. – Nepoznám veľa mačkárov, ktorí na dovolenku skutočne chodia. Od názvu mačkár je utvorená aj prechýlená podoba mačkárka a príslušné vzťahové prídavné meno mačkársky, napr. Oveľa horšie je, keď má mačkárka kocúra. – Som skúsená mačkárka, ale naozaj si neviem rady. – Keď som si zaobstarala svojich dvoch kocúrov a stala sa zo mňa „mačkárka“, stala som sa aj častou návštevníčkou tejto stránky. – Mnohí mačkári a mačkárky poznajú dobre tento výraz. – V tejto robote mám veľa kolegýň mačkárov, takže skôr si rozprávame, čo ktorej micina vyviedla. – Koncom roka 2005 vyšiel prvý mačkársky časopis na Slovensku. – Hlásia sa nám mačkársky dorast... – vyšlo prvé číslo nového slovenského „mačkárskeho“ časopisu MOJA MAČKA. – Na Slovensku vznikla nová mačkárska organizácia. – Na Slovensku sa chystá veľká udalosť v mačkárskej obci. – Ďakujeme za krásne vianočné želania našim mačkárskym a psičkárskym kamarátom! Zaznamenali sme aj doklady na podstatné meno mačkárstvo ako označenie ľudskej činnosti venujúcej sa mačkám, napr. Ak máte niekto vedomosti o vývoji mačkárstva na Slovensku... – ... alebo sa spoliehať na náhodu, že popri hľadaní niečoho úplne iného natrafí aj na niečo z „mačkárstva“. Na internetových stránkach sme našli viacej dokladov na podoby mačkár, mačkárka, mačkársky ako na podoby mačičkár, mačičkárka, mačičkársky, na základe čoho možno usudzovať, že podoby mačkár, mačkárka, mačkársky sú rozšírenejšie, frekventovanejšie. Aj podoby mačkár, mačkárka, mačkársky podobne ako mačičkár, mačičkárka, mačičkársky majú príznak hovorovosti a zároveň aj príznak novosti a rovnaké príznaky má aj podstatné meno mačkárstvo. V dokladoch z internetu sa slová mačkár, mačkárka, mačkársky, mačkárstvo niekedy uvádzajú v úvodzovkách, čím autori výpovede naznačujú isté váhanie, či ide o spisovné slová. Keďže ide o slová utvorené slovotvornými postupmi platnými v spisovnej slovenčine, ide o spisovné slová, pravda, s príznakom novosti, teda o neologizmy, a ako sme už naznačili, s príznakom hovorovosti. Z toho vyplýva, že ich netreba v písomných prejavoch uvádzať v úvodzovkách.

Matej Považaj

SPRÁVY A POSUDKY

Slovenskí a českí onomastici diskutovali o terminológii

Slovenská onomastická komisia (ďalej SOK) zorganizovala 8. septembra 2013 v Bratislave v priestoroch Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV pracovnú poradu, ktorej cieľom bolo oboznámiť sa so stavom svetovej a slovanskej onomastickej terminológie, s aktuálnymi terminologickými problémami a s možnosťami spracovania slovanskej onomastickej terminológie. Hostami z Česka boli prof. R. Šrámek, doc. M. Harvalík a doc. J. David, zo slovenských onomastikov sa na podujatí zúčastnili predovšetkým členovia predsedníctva SOK.¹ Rokovanie otvoril riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a predseda SOK prof. P. Žigo, ktorý privítal účastníkov zasadnutia a oboznámil ich s cieľom porady a predbežným programom.

Prof. R. Šrámek na úvod svojho vstupného referátu venovaného predovšetkým slovanskej onomastickej terminológii predstavil svoju najnovšiu publikáciu *Retrográdní slovník místních jmen Moravy a Slezska*. Zároveň upozornil na zmätky v súčasných onomastických lexikografických, predovšetkým retrográdných a terminologických prácach. Zameral sa na charakteristické vlastnosti termínov ako lingvistického javu, ktoré sú relevantné pri spracovaní onomastickej terminológie. Za príčiny vytvorenia onomastickej terminológie pokladá rozvoj materiálových výskumov, komparatistické štúdie, internacionálne projekty a medzinárodnú spoluprácu. Za dôležité znaky terminologickej sféry považuje zmenu definovania onomastiky od úzko etymologického poňatia k zakomponovaniu interdisciplinárneho rázu prvkov iných disciplín (sociológie, psychológie, informatiky, teórie komunikácie ap.), teóriu onomastiky, moderné internacionálne projekty a rozvoj medzinárodnej komunikácie (digitalizáciu, informatiku).

V ďalšej časti referátu sa R. Šrámek venoval špecifikám slovanskej onomastickej terminológie, medzi ktoré zaradil napríklad nerovnomer-

¹ J. Bauko, J. Krško, M. Majtán, I. Valentová, A. Závodný, P. Žigo.

ný materiálový výskum (z čoho vyplývajú rozličné klasifikačné kritériá a analytické postupy), nerovnaký odraz vývoja modernej štrukturalistickej a funkčnej lingvistiky v analytických, syntetizujúcich a terminologických problémoch a silnú individuálnu tvorivosť pri utváraní onomastických termínov. K súčasným tendenciám podľa R. Šrámka patrí vznik nových termínov s novým obsahom a postupné zväčšovanie rozdielov medzi národným a internacionálnym príznakom. Bližšie charakterizoval vzťah pojmov *termin* a *proprium*. Ako výsledok stability, vývojových premien terminológie a komunikácie uviedol zhodu v termínoch (*podmet, suffix*), čiastočnú zhodu (*mikrotoponymum – anojkonymum, slovo tvorba – názvo tvorba*) a „nezhodu“ (*etnonymá, obyvateľské mená*).

R. Šrámek za hlavnú úlohu slovanskej onomastiky navrhol spracovanie slovanskej onomastickej terminológie, ktorá by sa mala začať excerpovaním všetkých onomastických termínov a ich abecedným zoradením. Podrobne charakterizoval postup excerpovania a spracovania termínov, ktoré by malo viesť k digitalizácii. Usporiadanie slovanských termínov by malo byť podľa jednotlivých jazykov, ale aj spoločné zoradenie termínov všetkých jazykov, usporiadanie podľa onomastických odborov a malo by obsahovať analytickú časť, typológiu štruktúr a názvoslovných prostriedkov v slovanskom prostredí. Pozornosť treba venovať vzťahu domáci termín – cudzí termín, zhodám (spoločným znakom), rozdielom, vzťahu centra a periférie, stálosti a premenlivosti a aspektu záväznosti kodifikácie. Súčasťou by mal byť slovník, ktorý by obsahoval termín v každom slovanskom jazyku. Na záver spomenul niektoré dôležité štúdie, ktoré sa týkajú slovanskej onomastickej terminológie, a upozornil na dôležitosť spracovania slovanskej onomastickej terminológie pre medzinárodnú, a to nielen onomastickú komunikáciu.

M. Majtán nadviazal na predchádzajúci referát. Zdôraznil, že vývin terminológie závisí od vývinu disciplíny, od pojmového a objektového poznania a že terminológia je jeden z cieľov výskumu, pretože sprostredkúva rozširovanie poznania. Upozornil, že v onomastike sa pod pojmom *terminológia* chápu tzv. taxonomické termíny, ktoré označujú druhy proprií, ale aj termíny, ktoré súvisia so stavom teórie. Vývin a stabilitu demonštroval na príklade termínov, ktorými sa označujú sídelné objekty (*názvy sídelných, sídlíštných, osídlených objektov, miestne mená, sídelné mená, toponymá, miestne názvy, osadné názvy*, novšie aj *ojkonymá*) a i. M. Majtán pripome-

nul, že sa v slovenskej onomastike ukázala potreba rozlíšiť termíny *meno* pre živé bytosti a *názov* pre neživé objekty, a poukázal na hierarchiu významov slova *meno* v slovníkoch. Pri spracúvaní terminológie by sa malo zachytiť všetko, čo sa použilo, pretože aj terminológia sa vyvíja, ale zdôraznil, že potom treba rozhodnúť, čo sa bude preferovať. Napríklad bude potrebné zvážiť odporúčanie niektorých novovytvorených termínov ako *literáronymum*, *orohodonymum*, *socioorohodonymum*, *genderoantroponomastika*, *skionymum* a i. K vzťahu domácich a medzinárodných termínov uviedol, že terminológia smeruje k internacionalizácii, ale zároveň podotkol, že medzinárodnosť nespočíva v utvorení a použití určitého termínu, ale dôležité je to, aby daný termín bol prijatý a mal komparabilitu. Slovami V. Šmilauera vyjadril aj svoj názor, že článok nie je učenejší tým, čím viac cudzích slov sa v ňom použije, ale tým, čím je zrozumiteľnejší. Na záver navrhol, aby pripravovaná slovenská onomastická terminologická príručka bola nielen informatívna, ale aj normatívna a aby slovenská terminológia zapadala do slovenskej a do svetovej terminológie.

V ďalšej časti porady M. Harvalík charakterizoval príčiny a genézu prípravy spracovania medzinárodnej onomastickej terminológie, ktoré vyústili do utvorenia dvanásťčlennej terminologickej skupiny pri Predsedníctve Medzinárodného komitétu onomastických vied (The International Council of Onomastic Sciences; ďalej ICOS) v Prahe v r. 2004. Dnes má táto skupina už 16 členov, ktorí reprezentujú základné jazykové skupiny a sú z rôznych onomastických škôl. Jej úlohou je vypracovať základný slovník medzinárodnej terminológie a mala by tiež určovať smerovanie onomastickej terminológie. Postupne vznikal heslár a formulovali sa definície. Zoznam vypracovaných základných termínov je dostupný na internetovej stránke ICOS-u² (zatiaľ v angličtine, vo francúzštine a v nemčine).

M. Harvalík ďalej poukázal na niektoré problémy pri spracúvaní medzinárodnej onomastiky spojené s rozdielnosťami v onomastickej terminológii jednotlivých krajín a s ich rôznou rozpracovanosťou, čo sa riešilo vysvetlivkami a dodatočnými komentármi. Ukázalo sa napríklad, že angličtina ako metajazyk nie je najvhodnejšia, pretože anglosaská onomastika má iné preferencie, ako napr. slovanská onomastika. Informoval aj o medzinárod-

² www.icosweb.net/index.php/terminology.html

nej ankete o onomastickej terminológii, ktorej výsledky sa zohľadnili pri tvorbe medzinárodnej terminológie, a o ďalších stimuloch. Medzi niektoré vízie medzinárodnej terminologickej skupiny zaradil napríklad spracúvanie ďalších termínov, potrebu sústrediť sa na teóriu a metodológiu onomastiky a na termíny z literárnej onomastiky, vytvorenie ďalších jazykových mutácií, docielenie korešpondencie medzi medzinárodnými a domácimi termínmi, vylúčenie viacznačnosti termínov ap. Predpokladá sa, že v budúcnosti sa vytvorí širší tím spolupracovníkov, korešpondentov z rôznych krajín, ktorí by pripravovali národné terminológie.

M. Harvalík sa vyjadril aj k niektorým už spomenutým problémom, napríklad hoci sú na uprednostnenie domáceho alebo medzinárodného termínu rôzne názory, odporúča výber termínu podľa adresáta, ktorému je text určený. Príkláňa sa k názoru, že netreba vytvárať internacionalizmy za každú cenu, predovšetkým to platí pri periférnych skupinách vlastných mien.

I. Valentová informovala o predbežných zásadách spracovania slovenskej onomastickej terminológie, ktorú členovia predsedníctva SOK pripravujú v rámci počítačovej terminologickej databázy Slovenského národného korpusu. Databáza onomastickej terminológie bude obsahovať abecedný zoznam onomastických termínov (taxonomických i tých, ktoré sa dotýkajú vedeckého spracovania vlastných mien a onomastickej teórie). O každom termíne budú podrobnejšie informácie v tabuľke, ktorá bude obsahovať okrem termínu položky, do ktorých sa budú zapisovať synonymá (používané v slovenskej onomastike), najbližší nadradený termín, pôvod termínu a jeho inojazyčné ekvivalenty, definícia termínu, príklady a bibliografia. Do položky *poznámky* sa bude uvádzať napr. spresnenie definície, ak to bude potrebné, iné chápanie termínu, nevhodnosť termínu s vysvetlením, prečo sa termín neodporúča používať, obmedzenie jeho používania, zaužívanosť v slovenskej onomastike, staršie synonymné termíny, ktoré sa dnes už nepoužívajú alebo majú iný význam, ap. Obsah položky *diskusia* nebude prístupný na internete, poslúži na oboznámenie autora, ktorý daný termín spracúva, s pripomienkami iných, pretože vypracovanú a zverejnenú slovenskú onomastickú terminológiu, či už v digitálnej, alebo knižnej podobe, schvália všetci členovia predsedníctva SOK. V elektronickej databáze sa každý synonymný termín spracuje osobitne a jednotlivé synonymá sa budú dať navzájom „preklikávať“. Členovia predsedníctva SOK majú rozdele-

né jednotlivé skupiny onomastických termínov podľa druhu. Zatiaľ je čiastočne spracovaná terminológia prof. V. Blanára, ktorá súvisí s jeho teóriou vlastných mien, a niektoré základné termíny z antroponomastiky a toponomastiky. I. Valentová ukázala aj možnosť systematického členenia pomocou grafického programu, ktoré sa plánuje prepojiť s databázou. Interaktívne digitálne spracovanie umožní v budúcnosti spojenie s inými onomastickými terminologickými databázami, napr. s terminológiou, ktorú pripravuje medzinárodná terminologická komisia.

Vo voľnejšej diskusii sa zúčastnení vyjadrovali k spracovaniu jednotlivých termínov, napr. k termínom *živé vlastné meno*, *živé meno*, *živé osobné meno*, kde sa pochopenie vecného významu adjektívnej časti *živý* javí ako problém hlavne zahraničným onomastikom, k spôsobu uvádzania príkladov pri neúradných (živých) typoch oným, k definícii termínu *patrocinium*, k výberu najvhodnejšieho (základného, odporúčaného) termínu z viacerých synonym, ktoré sa používajú v slovenskej onomastickej literatúre (*meno podľa domu*, *meno domu*, *názov do domu*; *živé obyvateľské meno*, *neúradné obyvateľské meno*; *prezývkové obyvateľské meno*, *obyvateľská prezývka*), k otázke, či je potrebné meniť termín, v ktorom sa nevhodne v slovenskej onomastike zaužívala alebo uvádza pôvodom grécka časť *-onym* (= *meno*, *názov*, napr. *pseudonym*, *fiktonym*) namiesto odporúčanej *-onymum* (*fiktonymum*, *antroponymum*, *toponymum*), k rozdeleniu dlhých termínov (*lingvistický a onomastický /onymický/ status vlastného mena*), k otázke, či chápať pomenovania skupín ľudí, ktoré sú motivované nárečím (napr. *sotáci*),³ prípadne majú inú motiváciu, ako apelatívum alebo proprium (druh skupinového antroponyma) a i.

Účastníci porady dospeli aj k niektorým záverom, napríklad: pri uvádzaní príkladov nárečových tvarov rôznych druhov živých vlastných mien sa všetci zhodli, že z hľadiska onomastickej teórie nárečové javy nie sú prvoradé, preto sa príklady budú zapisovať podľa pravidiel spisovnej ortografie, alebo pri termíne *pseudonym*, keďže je zaužívaný, nebude sa robiť zmena na *pseudonymum*, obidve časti *-onym/-onymum* sa budú chápať ako variantné, keďže sa jednotlivé termíny s týmito časťami k nám mohli dostať z rôznych

³ V súčasnosti sa pomenovania skupín ľudí, ktoré sú motivované ich nárečím, chápu ako apelatíva a píšu sa s malým začiatočným písmenom.

jazykov. Niektoré otázky však neboli jednoznačne zodpovedané. Pracovná porada a spolupráca slovenských a českých onomastikov pri tvorení zásad spracúvania slovenskej onomastickej terminológie sa ukázala ako tvorivá a zmysluplná. Keďže daktoré problémy ostali otvorené a mnohé sa z časových dôvodov nemohli predniesť plénu, všetci privítali myšlienku pokračovať v podobných pracovných slovensko-českých (i česko-slovenských) onomastických poradách, ktoré podobne ako táto, budú posúvať onomastické poznanie vždy o kúsok dopredu.

Iveta Valentová

O výskume používania náboženských výrazov v nenáboženských kontextoch

[Wortsemantik zwischen Säkularisierung und (Re)Sakralisierung öffentlicher Diskurse. Ed. Alicja Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2012. 494 s.]

Z iniciatívy vedeckých pracovníkov Katedry západoslovanských jazykov Slavistického inštitútu Humboldtovej univerzity sa v októbri 2011 v Berlíne konalo v poradí už druhé interdisciplinárne sympóziu venované výskumu používania náboženských výrazov v nenáboženských kontextoch. Kým prvé sympóziu (2010) bolo zamerané najmä na sekularizáciu náboženskej lexiky, základnou úlohou druhého sympózia bol výskum významu slova z hľadiska pomeru medzi sekularizáciou a resakralizáciou vo verejných jazykových prejavoch s cieľom využiť získané poznatky v pripravovanom onlineovom slovníku *Sacrum und Profanum. Religiöse Lexik in der Allgemeinsprache (Deutsch, Polnisch, Slowakisch, Tschechisch)*.¹

Tematicky a aj graficky mimoriadne príťažlivý zborník 27 štúdií 31 bádateľov (4 štúdie vypracovali autorské dvojice) z radov slavistov, germanistov aj teológov, ktorí sa na druhom berlínskom sympóziu k skúmanej problematike vyjadrovali, vyšiel ako 15. zväzok edície *Westostpassagen*

¹ Rozpracovaný projekt je prístupný na adrese <http://www2.hu-berlin.de/sacrumprofanum/>.

– *Slawistische Forschungen und Texte – Literatur, Sprache, Kultur*. Najpočetnejšie – 17 autorov – sú v ňom zastúpené viaceré poľské univerzitné pracoviská. Nemeckú stranu reprezentuje Albrecht Greule (okrem iného aj spoluzakladateľ záujmového združenia *Theolinguistik* a spoluvydavateľ periodika *Theolinguistica*), profesor slavistiky na Technickej univerzite v Drážďanoch Holger Kuße a šesť pracovníkov zo Slavistického inštitútu Humboldtovej univerzity na čele s jeho bývalou riaditeľkou a editorkou zborníka Alicjou Nagórkovou. Slovenskú účasť v ňom predstavujú príspevky Jána Kačalu a Moniky Turočekovej, českých lingvistov zastupujú Jakub Kopecký, Jana Marková, Anna Mikulová a Eva Minařová.²

Zostavovatelia zborníka zoskupili príspevky do piatich oddielov. Prvá časť ich názvu tvorí citát z evanjelií či z listu apoštola Pavla Korinťanom, druhou časťou je spresňujúci dodatok, ktorý signalizuje tematické zameranie príspevkov.

Oddiel *Keby som hovoril ľudskými jazykmi aj anjelskými...* (1 Kor 13,1) – alebo jazykový zmätko otvára referát Albrechta Greuleho *Zwischen Arcanum, Sacrum und Profanum. Hypothesen zur deutschen „Sakralsprache“ am Beispiel der katholischen Kirche*. Kategóriu *arcantum* ‚tajomnosť‘ autor zavádza ako znak náboženských výpovedí, ktoré vždy súvisia s posvätnými tajomstvami viery. Poukazuje na skutočnosť, že preklad biblických textov do živých jazykov nesie so sebou nebezpečenstvo profanácie posvätnosti a každá aktualizácia biblického textu je tak krokom k desémantizácii svätosti, ako aj k jej rearkanizácii. Elżbieta Kucharska-Dreiß v rozsiahlom príspevku analyzuje vzájomné ovplyvňovanie nemeckých svetských a duchovných piesní od Lutherových čias až po súčasnosť. Wojciech Kudyba z Univerzity kardinála S. Wyszyńskiego vo Varšave zhrnul názory, ktoré odzneli v poľských diskusiách o mieste náboženského jazyka v masovej kultúre po politických zmenách v roku 1989. Tomasz Lisowski a Przemysław Wiatrowski (Univerzita A. Mickiewicza, Poznaň) analyzujú preklad Evanjelia podľa Jána do hipisáckeho sociolektu, ktorý vyšiel pod názvom *Dobra Czytanka wg. św. ziom'a Janka* (Varšava 2006). Takúto modifikáciu biblického textu hodnotia ako jeho svojráznu desakralizáciu. Používanie sakrálnej lexiky v poľských verejných prejavoch si všíma Joanna Sobczykowa zo Sliezskej

² Základné informácie o autoroch a ich bibliografii tvoria záver zborníka.

univerzity v Katoviciach a evanjelický teológ Joachim Willems sa v príspevku *Säkularisierungen und der Gestaltwandel des Religiösen* zamýšľa, do akej miery možno na základe jazykových prejavov zdokumentovať tézu o sekularizácii pluralitnej spoločnosti.

Druhý oddiel nesie názov *A Slovo sa telom stalo* (Jn 1,14) – *alebo sila metafory* a jeho obsah tvoria štúdie Jakuba Kopeckého (Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha), Holgera Kušeho (Drážďany), Jany Markovej (Karlova univerzita, Praha), Evy Minařovej (Masarykova univerzita, Brno) a Alicie Nagórkovej (Humboldtova univerzita, Berlín). Jakub Kopecký analyzuje lexikalizované metafory, ktorých jadrom sú výrazy *biblia, breviár, desatoro, evanjelium, katechizmus, kázeň, krédo, litánie, mantra, pastiersky list*, používané v českých verejných prejavoch. Holger Kuše v štúdiu *Im säkularen Saeculum. Sakral-metaphorische Antworten von Karel Farský und Paul Tillich bis Benedikt XVI* (Sekulárne saeculum. Sakrálnno-metaforické odpovede od Karla Farského a Paula Tillicha po Benedikta XVI.) pripomína, že analógie a metafory sú typickou formou náboženského diskurzu, a konštatuje, že od začiatku 20. storočia sa prejavuje úsilie o vytvorenie metaforiky, ktorá by zjednocovala skúsenosť viery a kognitívnu skúsenosť modernity. Najvýraznejšou metaforou súčasných náboženských prejavov je metafora cesty, častá aj v spisoch Benedikta XVI.

Jana Marková si všíma používanie slov *svátost, svatokrádež a svatostánek* v českých periodikách z 2. pol. 19. stor. a v publicistických textoch od r. 1990, Eva Minařová prezentuje výsledky výskumu nábožensky motivovaných metafor v českej žurnalistike, v spoločenskej a politickej rétorike aj v bežnej komunikácii. Túto časť zborníka zakľučuje štúdia jeho editorky Alicie Nagórkovej o religióznej lexike a kognitívnych metaforách. Autorka venuje osobitnú pozornosť priestorovo orientujúcim metaforám typu *Boh na nebesiach, vo mne je Otec a ja v Otcovi, bratia a sestry v Kristovi* a metaforám vyjadrujúcim vzťah k najvyššej bytosti (*Boh ako držiteľ knihy života, sudca, vodca*).

Azda tematicky najpestrejší je tretí oddiel zborníka ... *iný vysvetľovať jazyky* (1 Kor 12,10) – *alebo úloha sprostredkovateľa*. Monika Turočková (Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava) analyzuje využívanie náboženskej lexiky a biblických motívov v prózach Dušana Mitanu, Petra Bilého a Petra Karpinského pri vykresľovaní a kritike súčasných

spoločenských pomerov. Pohľad na pôvod kresťanskej lexiky v západoslovanských jazykoch a na sémantické posuny, ktoré v priebehu kristianizácie nastali v slovách zdedených z praslovanského obdobia, ponúka príspevok Roberta Hammela zo Slavistického inštitútu Humboldtovej univerzity. Sebastian Kiraga upriamuje pozornosť na sakralizáciu výrazov z bežného jazyka v diskurze poľského kresťanského Rádia Maryja. O preklade Žalmov a Nového zákona do nárečia Podhalia, ako aj o jeho používaní v kázňovej literatúre informuje Maciej Rak s poukazom na skutočnosť, ako sa nárečie vyrovnáva s náboženským štýlom. Zaujímavé informácie prináša spoločná štúdia Kamilly Terminińskiej a Jolanty Szarlejovej, ktoré porovnávajú pojmovú náplň lexém zo sémantického poľa ‚chodenie, cesta‘ v biblickej hebrejčine a ich ekvivalenty v súčasnej poľštine.

Aj do štvrtého oddielu, uvedeného titulom *Nielen z chleba žije človek* (Mt 4,4) – *alebo túžby po sakrálnom*, zostavovatelia zborníka zahrnuli päť tematicky pestrých príspevkov. Małgorzata Ciupińska a Anna Mróz uvažujú o práve a hodnotách s ním spojených v kontexte spoločensko-kultúrnej sekularizácie a o zmenách v pojmovej oblasti, ktoré prinášajú procesy demokratizácie a pluralizácie spoločnosti spolu s jej postupujúcou sekularizáciou. Stefan Gehrke, opierajúc sa o doklady z korpusových kartoték, poukazuje na konotácie nemeckého slova *ausgewählt* a jeho slovenského ekvivalentu *vyvolený* na osi sekularizácia a resakralizácia. V príspevku Magdaleny Grafovej (Univerzita A. Mickiewicza, Poznaň) *Wymazywanie, nadawanie. Onimiczne sacrum w przetrzeleni miasta* určite nájdú nové pohľady aj onomastici zaoberajúci sa osobitne výskumom urbanoným. Karolina Rutová (Ruta) informuje, pomocou akých prostriedkov Roman Brandsaetter dosahuje sakralizáciu literárneho priestoru v románovej tetralógii *Ježiš Nazaretský*. Tento oddiel zakľučuje štúdia Magdaleny Steciągovej *Ekologia to religia. Domena religijna w debacie o ekologii – metafory i metaforemy*. Autorka v nej zhrnula výsledky analýzy materiálu získaného v rokoch 2006 – 2010 z printových prostriedkov celopoľského dosahu.

Názov *Poznáte ich po ovoci* (Mt 7,16) – *alebo druhotný účinok slova* nesie piaty, záverečný oddiel zborníka, uvedený príspevkom Hanny Burkhardtovej z Katedry západoslovanských jazykov Slavistického inštitútu Humboldtovej univerzity. Autorka hodnotí výsledky anketového výskumu o postavení periférnej religióznej lexiky v slovenčine, češtine a poľ-

štine. Kým zo 107 sledovaných lexém do sakrálnej sféry zaradili Slováci (164 respondentov z Bratislavy, Trnavy, Banskej Bystrice a Prešova) 75 a Česi (147 informátorov z Prahy a Brna) 71 lexém, poľskí respondenti tak hodnotili iba 34 výrazov, čo podľa autorky dokazuje, že proces sekularizácie sakrálnej lexiky v poľskom diskurze postupuje intenzívnejšie. Na príspevkoch uverejnených v rokoch 2010 a 2011 v periodikách *Nasz Dziennik* a *Tygodnik Powszwechny* skúmala Marta Falkowska, v akých kontextoch sa v katolíckej tlači používajú lexémy *sekularizácia*, *sekularizmus*, *sekularizačný*. Ján Kačala ukazuje, ako sa v slovenčine odráža lexika sakrálneho a religiózneho pôvodu v osobných menách, priezviskách, živých menách, v názvoch sidelných objektov a ich častí. Pripomína aj ideologicky motivovaný úradný zásah do ustálenej podoby miestnych názvov s onymickou zložkou *svätý* v 50. rokoch minulého storočia. Predmetom analýzy dvoch štúdií je pojem hriechu. Anna Mikulová z brnianskej univerzity demonštruje rozmanitú sémantiku slov *hřích* a *Sünde* v súčasnej češtine a nemčine na základe českého a nemeckého korpusu a Beata Warzechová z krakovskej Jagelovskej univerzity ukazuje, v akých kontextoch sa slovo *grzech* vyskytuje v katechizmoch a učebniciach náboženstva pre základné školy z rokov 1918 – 2009. Małgorzata Rybka a Jolanta Sławek (Poznaň) v spoločnom príspevku referujú o využívaní sakrálnych prvkov a náboženských termínov v reklamných textoch.

Aj letné nazretie do zborníka *Wortsemantik zwischen Säkularisierung und (Re)Sakralisierung öffentlicher Diskurse* presvedčí, že príspevky v ňom obsiahnuté prinášajú mnoho podnetov na ďalšie bádania zamerané na verejný diskurz.

Adriana Ferenčíková

SPYTOVALI STE SA

Cmúľacie tablety. – Do webovej jazykovej poradne sme dostali otázku, či existuje v slovenčine odborný názov tabletky, ktorá sa užíva tak, že sa cmúľá v ústach. Opytujúca zároveň navrhla možnosti *cmúľacia tableta*, *cmúľavá tableta* alebo opisný názov *tableta na cmúľanie*.

Keďže lieky vo forme tabliet sa bežne iba prehltali, nebolo potrebné pri nich uvádzať aj spôsob užívania – nepoužívalo sa pri nich označenie *na prehltanie* alebo prídavné meno *prehltací*. V posledných rokoch sa však stretávame s novým spôsobom užívania liekov, pri ktorom sa tablety neprehltajú naraz, ale sa cmúľajú. Lieky na cmúľanie majú viac výhod, napr. pri prípravkoch proti boľeniu hrdla (pri ktorých sa takéto tablety najčastejšie využívajú) má účinná látka možnosť dlhšie a priamo pôsobiť na postihnuté miesto. Tablety na cmúľanie majú často sladkú ovocnú príchuť, čo je výhodné najmä pre detských pacientov, ktorým prehltanie piluliek nepríjemnej chuti spôsobovalo vždy najväčšie problémy. Na odlišenie tabliet, ktoré sa majú cmúľať, od klasických liekov vznikla potreba označiť ich. V praxi sa používa buď opisný spôsob pomenovania *tablety na cmúľanie*, alebo prídavné meno *cmúľací*. V textoch na internete sa stretávame s uvedeným prídavným menom napríklad v spojeniach *cmúľacie tablety*, *cmúľacie tabletky pre deti*, *cmúľacie pastilky s príchuťou jahody*.

Hoci sa prídavné meno *cmúľací* vo význame „určený na cmúľanie“ v slovenských výkladových slovníkoch zatiaľ neuvádza (ide o novší výraz) a nie je ani v Pravidlách slovenského pravopisu (2000), je správne utvorené pomocou prípony *-ací* zo slovesa *cmúľať* (porov. *hlasovať* – *hlasovací*, *trhať* – *trhací*, *stierať* – *stierací*) a na označenie tabletiiek, ktoré sa neprehltajú, ale cmúľajú, je vhodné (s prídavným menom *cmúľací* sa stretávame aj v spojení so slovom *cukrik*, no tu ho možno hodnotiť ako nadbytočné). Prídavné meno *cmúľavý*, ktoré vo svojej otázke spomína opytujúca, je utvorené príponou *-avý* a zo slovtvorného hľadiska je v poriadku. V slovenčine máme aj dvojice prídavných mien s príponami *-ací* a *-avý* utvorených z rovnakého slove-

sa, napr. *behat' – behací* aj *behavý*, *padat' – padací* aj *padavý*, *otáčať – otáčací* aj *otáčavý*, ale spravidla je medzi nimi istý významový rozdiel. Podoby s príponou *-ací* vyjadrujú predovšetkým význam „určený na niečo“, kým podoby s príponou *-avý* pomenúvajú najmä istú vlastnosť, resp. schopnosť a tak je to aj v prípade prídavných mien *cmúľací* a *cmúľavý*. Preto označenie *cmúľacie tablety* je vhodnejšie, v jazykovej praxi je aj frekventované a popri opisnom vyjadrení *tablety na cmúľanie* ho možno odporúčať.

Iveta Vančová

Radenie rýchlosti. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme dostali otázku, či sú slovné spojenia *radit' rýchlosť*, *radenie rýchlosti* spisovné, keďže sa takéto slovné spojenia v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd.; ďalej KSSJ) neuvádzajú. Pozrime sa stručne na tento problém.

KSSJ zachytáva dva významy nedokonavého slovesa *radit'* so všeobecným významom „zaraďovať“, a to význam „usporadúvať podľa istého poriadku“ s dokladom *radit' knihy do knižnice* a význam „začleňovať“ s dokladom *radil ho medzi dobrých pracovníkov*. Najmä v oblasti automobilizmu sloveso *radit'* sa používa aj v ďalšom význame, a to „nastavovať do príslušnej polohy, umiestňovať na príslušnom mieste“, o čom sa možno presvedčiť aj na internetových stránkach. Tento význam korešponduje aj s významom dokonavého predponového slovesa *zaradiť*, t. j. s významom „umiestniť na príslušnom mieste“, pri ktorom sa v KSSJ uvádza aj slovné spojenie *zaradiť rýchlosť* s výkladom „nastaviť do príslušnej polohy“. Možno ešte dodať, že v Dopravnom slovníku A. Petrovského z r. 1983 sa uvádza termín *radenie rýchlostných stupňov*.

Z naznačeného možno vyvodit' záver, že slovné spojenia *radit' rýchlosť*, *radenie rýchlosti* sú spisovné a že v ďalšom vydaní KSSJ bude vhodné doplniť pri slovese *radit'* aj tretí význam, ktorému sme venovali pozornosť v tomto príspevku, spolu s ilustračnými slovnými spojeniami.

Matej Považaj

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (41)

nezhoda -dy -hôd ž. **1.** (i medzi čím; medzi kým; v čom) ▶ neprítomnosť zhody, totožnosti, jednotnosti v niečom al. medzi niečím, nesúlad, odlišnosť, rozdiel; syn. nezhodnosť, rozdielnosť; op. zhoda: *záujmové nezhody; n. medzi slovami a činmi, medzi predstavou a skutočnosťou; nezhody v prognózach svetových ekonómov; objaviť nezhody v prameňoch, v textoch, v písaní mien; odstrániť nezhodu medzi výslovnosťou a pravopisom; problém nezhody medzi darcom a príjemcom (napr. pri transplantácii); poukázať na zhody a nezhody vzájomne sa prelínajúcich kultúr; do očí udrela výrazná n. medzi jeho vekom a vzrastom; Každá naša nálada spočíva neodmysliteľne vo vzájomnej zhode alebo nezhode medzi naším vonkajším a naším vnútorným svetom.* [L. Ballek]; *Aj pri programovo blízkyh (politickýh) stranáh existujú nezhody.* [InZ 2001]

2. (i medzi kým; s kým) ▶ nedostatok zhody, nestotožnenie sa v názoroch na niečo; stretnutie sa rozdielných, obyč. protikladných názorov, postojov; syn. nedorozumenie, konflikt, rozpor, spor: *osobné, rodinné, partnerské, vzájomné nezhody; nemiešať sa do riešenia nezhôd v manželskom spoložití; medzi nami nikdy neboli názorové, neprekonateľné nezhody; po nezhode s otcom utiekol z domu; čo bolo príčinou vašich nezhôd?; Občas majú medzi sebou klasické generačné nezhody v predstavách o tom, čo deťom ešte možno povoliť a čo už nie.* [E. Farkašová]

nezhodnosť -ti ž. **1.** ▶ neprítomnosť zhody, totožnosti, jednotnosti v niečom al. medzi niečím, nesúlad; syn. nezhoda, rozdielnosť; op. zhodnosť: *n. záujmov, názorov, postojov; n. výsledkov s tabuľkovými hodnotami; zistiť n. zákona a ústavy, medzi zákonom a ústavou; Hoci portrét jednoznačne pripomínal slávneho umelca, vedci odhalili nezhodnosť v maliarskom rukopise.* [Sme 2003]

2. odb. ▶ vlastnosť (najmenej) dvoch podobných vecí, ktoré sa odlišujú v tvare, v rozmeroch al. ktoré nespĺňajú isté požiadavky, nepodobnosť: *n.*

rovinných obrazcov; porovnávať zhodnosť a n. diagramov; odstrániť negatívne javy, ktoré spôsobujú n. výrobkov

nezhodný -ná -né príd. ▶ ktorý nie je zhodný, totožný, ktorý sa nezhoduje, nenachádza v zhode, v súlade s niečím; syn. nesúhlasný, rozdielny; op. zhodný: *nezhodné názory, stanoviská; nezhodné údaje, výsledky* □ ekon., tech. *nezhodné výrobky* ktoré nespĺňajú špecifické požiadavky, ale nie sú chybné; štat. *nezhodné jednotky* ktoré nevyhovujú jednému al. viacerým kritériám hodnotenia; lingv. *nezhodný doplnok* doplnok, v ktorom je vzťah k nadradenému podmetu al. predmetu vyjadrený primkynaním pomocou neurčitku, prechodníka slovesa al. predložkového pádu podstatného mena (napr. *počuli ho spievať; pozeral, žmúriac očami; vrátil sa v dobrej nálade*); *nezhodný prívlastok* prívlastok, ktorého vzťah k nadradenému podstatnému menu sa vyjadruje väzbou al. primkynaním (napr. *ceny tovarov a služieb, chlap ako hora, túžba cestovať*)

nezhovorčivosť -ti ž. ▶ vlastnosť toho, kto nerád al. málo hovorí, kto sa málo zapája do rozhovoru, málovravnosť, mlčanlivosť; op. zhovorčivosť: *odpustíme mu jeho n.; niekto prekypuje táraním, iný je známy svojou nezhovorčivosťou*

nezhovorčivý -vá -vé príd. ▶ ktorý nerád al. málo hovorí, ktorý v spoločnosti väčšinou mlčí a málo sa zapája do rozhovoru, málovravný, mlčanlivý; op. zhovorčivý: *n. človek; Nemala s kým reči trúsiť, lebo jej dievka bolo stvorenie tiché a nezhovorčivé, od nej sa ledva dočkala slova za celý boží deň.* [L. Ondrejov]; *Odrazu i ten, čo sa zdal nezhovorčivý, nájde v sebe slov a slov.* [V. Šikula]; *Nie je nezhovorčivý, ale o otrasnom zážitku z minulosti mlčí.* [Pc 1999]

neziskovka -ky -viek ž. hovor. al. publ. ▶ nezisková organizácia: *vytvoriť neziskovku; problémy neziskoviek; Ako neziskovka máme možnosť využiť sponzorské dary.* [VNK 2003]

neziskovosť -ti ž. ▶ nedosahovanie, nevytváranie al. neprinášanie zisku, bezziskovosť: *n. podniku, banky; n. projektu, podujatia; n. z predaja nahrávok; hospodárske úlohy nezaujímavé pre ich n.; n. výtvarného umenia* □ ekon., práv. *princíp neziskovosti (neziskovej organizácie)* princíp založený na tom, že nezisková organizácia poskytujúca všeobecne prospešné služby môže svojou činnosťou tvoriť zisk, ktorý sa však po zdanení nesmie použiť v prospech zakladateľov, členov orgánov ani jej zamestnancov, ale sa musí použiť v celom rozsahu na zabezpečenie tých verejnoprospešných služieb, pre ktoré bola založená

neziskový -vá -vé príd. 1. ► ktorý netvorí, neprináša zisk, bezziskový; op. ziskový: *neziskové podujatie; firma odstúpila od neziskového projektu* □ ekon. *neziskové firmy* firmy, ktorých výsledkom aktivity nie je zisk, ale často aj strata, ktoré však spoločnosť a ekonomika štátu potrebuje, preto sa ich činnosť financuje zo štátneho rozpočtu (napr. kultúrne inštitúcie)

2. ► ktorý vo svojej podstate nie je zameraný na tvorbu, dosahovanie zisku, ale na všeobecne prospešnú službu; založený na princípe neziskovosti: *n. sektor; n. fond; n. právny subjekt; rozvoj dobrovoľných neziskových aktivít; verejnoprospešný, n. charakter projektu; spolupracovať s neziskovou vzdelávacou inštitúciou* □ práv. *nezisková organizácia, neziskové združenie* právnická osoba, ktorej predmetom činnosti je poskytovanie všeobecne prospešných služieb (napr. v sociálnej, zdravotnej, vzdelávacej oblasti), získavajúca peniaze od darcov (sponzorov, občanov), ktorej aktivity a jednotlivé rozpočtové položky sú vopred známe a kontrolovateľné a ktorej zisk po zdanení môže byť použitý iba na poskytovanie tých služieb, pre ktoré bola založená

nezistený -ná -né príd. ► ktorý al. ktorého sa pátraním, skúmaním nepodarilo zistiť, vypátrať; ktorý nie je známy, neznámy; op. zistený: *n. autor; nezistení vlastníci pôdy; n. druh infekčného ochorenia; nezistená diagnóza; dosiaľ n. páchatel' sa vlámal do záhradnej chatky; autobus z nezistených príčin zišiel z cesty; ku krádeži došlo v presne nezistenom čase medzi 1. a 10. májom; mladistvý nezisteným predmetom poškriabal lak na aute*

nezistiteľný -ná -né príd. ► ktorý sa nedá zistiť, určiť, na ktorý al. na ktorého sa skúmaním, pátraním nedá prísť; op. zistiteľný: *presne n. počet; n. rozdiel; n. majiteľ; nezistiteľná chyba; nezistiteľná (dopingová) látka; bežným radarom nezistiteľné lietadlo*

nezjazdnosť -ti ž. i dopr. ► vlastnosť al. stav cesty, trate a pod., po ktorej sa z rozličných príčin nedá jazdiť, ísť, neschodnosť; op. zjazdnosť: *n. cesty, železničnej trate; n. terénu; niektoré úseky diaľnice boli pre n. uzavreté; sneženie a záveje spôsobili n. miestnych komunikácií*

nezjazdný -ná -né príd. i dopr. ► nevhodný, nevyhovujúci na jazdu (dopravným prostriedkom); po ktorom sa nedá jazdiť, ísť, neschodný; op. zjazdný: *n. úsek diaľnice; cesta je po výdatných dažďoch nezjazdná; druhá koľaj je nezjazdná pre zosuv pôdy*

nezlávnený -ná -né príd. ► na ktorý nie je poskytnutá zľava, ktorého plátaná (plná) cena nie je znížená; op. zlávnený: *n. cestovný lístok; nezlávnené ces-*

tovné, vstupné; nezľavnená permanentka; dostať zľavu 5 % na akýkoľvek n. televízny prijímač; Na tovar v akcii či vo výpredajoch sa vzťahujú také isté záručné podmienky ako pri nezľavnenom tovare. [HN 2009]

nezmapovaný -ná -né príd. 1. ▶ ktorý nie je preskúmaný, podrobne zachytený (na mape); op. zmapovaný: *nezmapované územie, pobrežie; Potápači objavili v jaskyni Skalistého potoka viac ako tisíc metrov dosiaľ nezmapovaných chodieb.* [VNK 2001]

2. publ. ▶ o ktorom chýbajú nejaké informácie, neznámy, nepreskúmaný, neprebádaný: *nezmapované miesta kultúrnej minulosti Bratislavy; nezmapovaná klasicistická poézia; Časť našej hudobnej histórie je stále nezmapovaná.* [Tý 2009]

nezmluvný -ná -né príd. ▶ s ktorým nie je uzavretá zmluva; ktorý nie je upravený zmluvou; op. zmluvný: *n. lekár, zubár; n. poskytovateľ zdravotnej starostlivosti; n. partner, dodávateľ, výrobcu; n. hráč; n. (auto)servis; nezmluvné podmienky; rozhodnutie presadzovať diferencovaný prístup k zmluvným a nezmluvným lekárňam* [Pt 2001] □ ekon., fin. **nezmluvný (medzinárodný) platobný styk** platobný styk umožňujúci voľný prevod platieb z krajiny do krajiny prostredníctvom voľne vymeniteľných mien

neznečistený -ná -né príd. i environ. ▶ ktorý neobsahuje nečistoty, nežiaduce látky, špinu, ktorý nie je pokrytý nečistotami, špinou, čistý; op. znečistený, špinavý: *n. vzduch; neznečistené vody, rieky, územia nezamorené; každý chce žiť v peknom, zdravom, neznečistenom prostredí; do separovaného komunálneho odpadu zbierame neznečistené sklo a neznečistené predmety zo železa; Len krásna a neznečistená príroda môže byť lákadlom pre domácich i zahraničných návštevníkov.* [Cs 2002]

nezraniteľný -ná -né príd. ▶ ktorému nemožno spôsobiť fyzickú al. duševnú bolesť al. ujmu, ktorého nemožno zraniť; op. zraniteľný: *n. človek neexistuje; n. hrdina, démon* (obyč. v rozprávkach, počítačových hrách a pod.); *Mňa zaráža, že som tá doteraz nebola schopná lepšie uvidieť, zďaleka nie takú silnú, takú nezraniteľnú, ako som si ťa zvykla predstavovať.* [E. Farkašová]; pren. **nezraniteľná túžba** [KŽ 1960] večná

nezráateľný -ná -né príd. ▶ ktorý sa nedá zrútať, spočítať, počtom veľmi veľký, obrovský; syn. nespočítateľný, nesčítateľný, nespočetný; op. zrátateľný: *n. počet ľudí, automobilov, internetových stránok; stalo sa to pri jednom z našich nezráateľných posedení; nebotyčná kupola s nezráateľným množstvom malieb v najrozmanitejších farbách* [L. Ťažký]

nezreteľne 2. st. -nejšie prísł. ▶ málo výrazne, obyč. tak, že sa to nedá rozoznať zmyslami, najmä sluchom al. zrakom; syn. nejasne, neurčito; op. zreteľne: *n. artikulovať, vyslovovať nezrozumiteľne; čosi zašepkal, ale veľmi n. a takmer nečujne; n. vyznačené hranice; vidí čosi v dialke, ale n.; Niečo rozpráva a niečo nezreteľne naznačuje rukami.* [J. Balco]; *Traktorista, nezreteľne sa črtajúci za špinavým sklom kabíny, naštartuje mohutný traktor.* [A. Baláž]; *Moja vnímavosť ochabuje. Jeho hlas mi znie v ušiach čím ďalej, tým nezreteľnejšie.* [K. Lászlová]

nezreteľný -ná -ná 2. st. -nejší príd. ▶ ktorý sa nedá dobre vnímať, rozoznať zmyslami, najmä sluchom al. zrakom; ktorý nemá jasné, presné ohraničenie; syn. nejasný, neurčitý; op. zreteľný: *nezreteľná výslovnosť nezrozumiteľná; nezreteľné písmo ťažko čitateľné; v šere zbadal nezreteľnú postavu; z úst sa jej vydrali nezreteľné slová, vzlyky; spomienky blednú, stávajú sa čoraz nezreteľnejšími; Martin iba s námahou rozoznal nezreteľné obrysy stromov.* [R. Dobiáš]; *Ak fotíte letiacu čajku zo vzdialenosti 20 metrov, na fotografii bude malý nezreteľný fliačik.* [InZ 2001]

nezužitkovateľný -ná -né príd. ▶ ktorý sa nedá zužitkovať, použiť, spotrebovať; op. zužitkovateľný: *nezužitkovateľná pôda; nezužitkovateľné časti potraviny; nezužitkovateľné zvyšky odpadu; mnohé formy viazaného dusíka sú pre rastliny nezužitkovateľné*

nezverejnený -ná -né príd. ▶ ktorý nie je známy, ktorý nebol publikovaný, sprístupnený verejnosti (obyč. tlačou al. v elektronických médiách); op. zverejnený, uverejnený: *n. návrh zmluvy; nezverejnené prieskumy, výsledky výskumov; študovať doteraz nezverejnené archívne dokumenty, materiály; vydať zakázané nezverejnené literárne texty; film obsahuje aj doposiaľ nezverejnené zábery, fotografie a nahrávky*

nezverejniteľný -ná -né príd. ▶ ktorý nemožno verejne ohlásiť, zverejniť, sprístupniť verejnosti; op. zverejniteľný, uverejniteľný: *n. osobný údaj; nezverejniteľné informácie, zábery; detaily programu návštevy prezidenta sú z bezpečnostných dôvodov nezverejniteľné; svoje výtvary pokladal za výstredné, nezverejniteľné a nepredajné*

nezvládnuteľne prísł. ▶ tak, že sa to silami, schopnosťami nedá zvládnuť, prekonať, lebo to presahuje isté prijateľné, bežné možnosti al. limity, nezvládnuteľným spôsobom: *n. ťažké kotúče; n. dlhý čas; učivo sa mu zdalo n. zložité; takmer n. pôsobia kratučké pauzy pre účinkujúcich na kompletne prezle-*

čenie sa; n. živé diéta príliš živé; Mali by sme hľadať riešenia, ktoré život uľahčujú, a nie aby ho robili nezvládnuteľne komplikovaným. [ABS 2004]

nezvládnuteľnosť -ti ž. ▶ nemožnosť al. neschopnosť zvládnuť niekoho, niečo svojimi silami, schopnosťami; op. zvládnuteľnosť: n. (ťažko vychovateľných) žiakov v škole; n. psychiatrických pacientov; finančná n. projektu; interpretačná n. opery; n. veľkého počtu úloh; mať pocit nezvládnuteľnosti krízy, situácie; je to dôsledok nezvládnuteľnosti zákonov v praxi; zlá výchova psa zvyšuje jeho n.; Vážnym problémom je nezvládnuteľnosť dieťaťa, ktoré svojím správaním ohrozuje okolie. [VNK 2003]

nezvládnuteľný -ná -né príd. 1. ▶ ktorý sa nedá silami, schopnosťami, zručnosťami zvládnuť, prekonať, ktorý sa zdá ťažký, komplikovaný, s ktorým si nemožno poradiť; op. zvládnuteľný: nezvládnuteľná fyzická, psychická záťaž; nezvládnuteľné prekážky; nie je to nezvládnuteľná situácia; na prvý pohľad to bola nezvládnuteľná úloha; Všetko bolo v pohybe a zdanlivo v nezvládnuteľnom chaose. [L. Jurík]; Nuansy Mozartovej hudby bývajú často nezvládnuteľným problémom pre mnohých interpretov. [HŽ 2007]

2. ▶ ktorý sa nedá zvládnuť, lebo presahuje isté možnosti, limity, normy a pod.; op. zvládnuteľný: n. nápor cestujúcich, utečencov; nezvládnuteľné množstvo práce, údajov; kríza sa rozšírila do nezvládnuteľných rozmerov; technicky je to nezvládnuteľné; publikovanie zborníka bolo pre nich finančne nezvládnuteľné

3. ▶ ktorého prejavy nemožno zvládnuť, potlačiť al. správne usmerniť, nad ktorým nemožno získať prevahu: n. pacient (napr. na psychiatrii); nezvládnuteľná povaha; mali nezvládnuteľného psa; bol ako n. živel; dostať n. záchvat smiechu, pocit hladu; pochytila ho nezvládnuteľná túžba; nezvládnuteľné správanie žiakov; nezvládnuteľné dieťa dieťa s problémovým správaním, ťažko vychovávateľné

nezvládnutosť -ti ž. ▶ vlastnosť al. stav toho, čo nie je dokonale, náležite al. želateľne urobené, spracované, pripravené a pod.: n. poviedky, príbehu; n. legislatívnej stránky reformy; programátorská n. webovej stránky

nezvládnutý -tá -té príd. ▶ ktorý nie je dokonale, náležite al. želateľne urobený, spracovaný, pripravený a pod.; ktorý sa (z určitej stránky) nevydaril: nezvládnutá úloha, problematika, situácia; organizačne nezvládnuté podujatie; n. preklad; nezvládnuté kľúčové scény inscenácie; čiernou škvrnou majstrovstiev sveta bola nezvládnutá distribúcia lístkov [Pt 1998]

Magdaléna Petrufová

Vysvetlivky

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad

Zoznam použitých skratiek zdrojov

ASB	Architektúra Stavebníctvo Bývanie
Cs	Cestovateľ
HN	Hospodárske noviny
HŽ	Hudobný život
InZ	InZine, internetový časopis
KŽ	Kultúrny život
Pc	Práca
Pt	Profit
Sme	Sme
Tý	Týždeň
VNK	Východoslovenské noviny Korzár

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (7)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* nadväzujeme na súbor príspevkov publikovaný pod týmto názvom v predchádzajúcom ročníku Kultúry slova (porov. Kultúra slova, 2013, roč. 47, č. 1, s. 60). Pôjde o slová, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach Krátkeho slovníka slovenského jazyka (ďalej KSSJ). Uvádzame aj slová, ktoré nepatria do bežnej slovnej zásoby slovenčiny, ale v jazykovej praxi môžu spôsobovať používateľom slovenčiny problémy z pravopisného a gramatického hľadiska, a aj novšie prevzaté slová, ktoré sa prispôbili pravopisným a gramatickým zákonitostiam platným v spisovnej slovenčine. Východiskom na formálne spracovanie jednotlivých hesiel je KSSJ, ale oproti KSSJ niekedy uvádzame viacej gramatických informácií a často aj väčší počet dokladových spojení na ilustráciu ich uplatňovania v jazykových prejavoch. Predkladaný súbor hesiel bude podkladom na prípravu ďalšieho vydania KSSJ a môže pomôcť aj autorom ďalších zväzkov Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorého prvé dva zväzky spracúvajúce písmená A až G (1. zv.) a H až L (2. zv.) vyšli v rokoch 2006, resp. 2011.

Do súboru slov sú výnimočne zaradené aj slová, ktoré sa už uvádzajú v staršom Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968; ďalej SSJ). Ide najmä o slová, ktoré majú v súčasnosti viacej významov, ako uvádza SSJ, prípadne o slová, od ktorých sú utvorené odvodené slová, ktoré SSJ nezaznačuje, ale v jazykovej praxi sa používajú. Pri slovách, ktoré sú už v SSJ, je v zátvorkách poznámka *slovo je už v SSJ* a dokladové spojenia sú spravidla iné ako v SSJ.

náborár -a mn. N -i A -OV m. živ. kto vykonáva nábor: *externý n., terénny n., profesionálni n-i; profil n-a; n-i sú dôsledne školení; voľakedy n-i z firiem chodievali priamo do škôl; n. naláka obeť na prácu a poberanie dávok v zahraničí; náborárka* -y -rok ž.: *hlavná n.; agentúra hľadá pracovníčku na funkciu n-y; náborársky* príd.: *n. názor; n-e podujatia*

náborovať -uje -ujú nedok. vykonávať nábor: *n. programátorov, n. nových kmeňových zamestnancov, n. nových obchodníkov; n. cez internet; ropné spoločnosti n-ujú každoročne tisíce nových zamestnancov*

nabudieť -í -ia dok. (slovo je už v SSJ) **1.** povzbudiť, podnietiť, motivovať: *n. deti k pohybovým aktivitám; hudba dokáže pri športovaní správne n.; n. nervovú sústavu; masáž je schopná n. a uvoľniť myseľ a celé telo* **2.** vyvolať, vzbudiť: *prijemnú atmosféru n-i posedenie pri kachľovej peci; lievanec v tvare hviezdičky alebo stromčeka n-ia atmosféru Vianoc* **3.** elektrotech. zaviesť prúd: *n. dynamo; n. elektrickým prúdom // nabudieť sa* dodať si (sám sebe al. navzájom) odvalu, chuť do nejakej činnosti, motivovať sa: *n. sa energiou; n. sa pozitívne; mužstvo sa potrebuje n.*

nadhmotnosť -i ž. hmotnosť nad určenú al. odporúčanú mieru, nadmerná hmotnosť, nadváha: *telesná n., metabolická n.; chorobné príčiny n-i; hodnotenie n-i; n. a obezita sú spojené so zvýšenou úmrtnosťou a chorobnosťou; nadhmotnostný* príd.: *n. tovar; n. pasažier*

nadhodnotenie -ia s. ocenenie nad skutočnú hodnotu, precenenie: *n. nehnuteľnosti; zámerné n. tržieb alebo majetku; n. reálnej hodnoty zásob, n. rozpočtových položiek*

nadhodnotený príd. ocenený nad skutočnú hodnotu, precenený: *n. menový kurz, n-á mena, n-é akcie; n. rozpočet; n-á idea; nadhodnotenosť -i ž.: *n. bánk, n. friem, n. realít; n. dolára**

nadnášací príd. **1.** ktorý nadnáša: *n. materiál, n-ia plávacia pomôcka, n-ie prostriedky, n-ie pomôcky; n-ia sila* **2.** súvisiaci s nadnášaním: *n-ia schopnosť*

nadprahový príd. (slovo je už v SSJ) **1.** odb. ktorý prekračuje istý prah, istú hranicu, isté rozhranie: *n. impulz; n-á hodnota; n-á koncentrácia; n-á hlasitosť* **2.** fyziol. ktorý sa nachádza nad prahom (nad hranicou) vnímateľnosti: *n. podnet, n. tón; nadprahovo* prísł.: *n. zvýšený obsah sodíka; n. ožiarené tkanivá; nadprahovosť -i ž.: *intenzita n-i**

nadpražie -ia s. (slovo je už v SSJ) stav. konštrukcia nad dverovým al. okeným otvorom: *prefabrikované n.; n. z ocelových nosníkov; n. strešného okna, oblúkové n. okna; n. s roletovou schránkou; nadpražný* príd.: *n. profil, horný n. dielec, predpätý n. nosník, n-á rímša*

nadprúd -u m. (slovo je už v SSJ) elektrotech. množstvo prúdu prevyšujúce predpísanú hodnotu: *fázový n., zemný n.; krátkodobý n.; veľkosť n-u; n. spôsobuje skrat alebo preťaženie; ochranné zariadenie proti n-u; nadprúdový* príd. (slovo je už v SSJ): *n. chránič, n-é relé; n-á ochrana, n-é ochranné zariadenie*

nadrozmerne prisl. presahujúc normálne al. určené rozmery: *n. veľký; nadrozmernosť* -i ž. vlastnosť toho, čo presahuje normálne al. určené rozmery: *poplatok za n., príplatok za n.; n. vozidla*

naformátovaný príd. **1.** upravený na požadovaný rozmer a tvar: *n. rozmer* **2.** inform. vopred vytvorený systém značiek nevyhnutný na záznam údajov: *n. disk, n-á disketa* **3.** inform. upravený do konečnej podoby prostredníctvom textových procesorov; usporiadaný na uloženie, tlačenie al. zobrazovanie: *n. text, n. dokument*

naformátovať -uje -ujú nedok. **1.** upraviť materiály a výrobky na požadovaný rozmer a tvar: *n. fasádne dosky, n. balkónové lišty, n. šablóny* **2.** inform. vopred vytvoriť na disku al. diskete štruktúru značiek nevyhnutnú na záznam údajov: *n. pevný disk, n. externý disk, n. disketu* **3.** inform. upraviť text do konečnej podoby prostredníctvom textových procesorov; usporiadať informácie na ich uloženie, tlačenie al. zobrazovanie: *n. dokument, n. tabuľku, n. súbory, n. text, n. inzertné články*

nahlásiť -i -ia dok. dať vedieť, oznámiť, ohlásiť, zahlásiť: *n. stav plynomera, n. termín, n. zmeny; n. chybu, n. škodu, n. výtlky na ceste; n. poistnú udalosť; n. nevhodné správanie, n. korupciu, n. podvod;* nedok. **nahlasovať** -uje -ujú: *n. voľné pracovné miesta; povinnosť n. pobyť*

náhlavný príd. upravený na upevnenie na hlavu: *n. mikrofón, n. popruh, n. systém, n. kríž k zväracej maske, n-á lupa, n-á súprava, n-é slúchadlo*

nákladovo prisl. príznačne pre náklady, pre investované peniaze: *n. efektívny, n. orientovaná tvorba cien, n. efektívna technológia tlače, n. úsporná čiernobiela multifunkčná tlačiareň; nákladovosť* -i ž. ekon. pomerový ukazovateľ nákladov a výnosov, výška nákladov na dosiahnutie jednej peňažnej jednotky výnosov; vzťah medzi vstupmi a výstupmi: *materiálová n., mzdová n., n. výrobkov; ukazovateľ n-ti*

náklon -u m. odb. naklonenie: *bočný n., nastaviteľný n., n. karosérie, n. predného kolesa, n. motorky; merač n-u; náklonový príd.: *n. snímač, n. spínač, n. detektor**

nakloniteľný príd. ktorý sa dá nakloniť, ktorý sa môže nakloniť: *n. nosný držiak, n. otočný stojan, n-á obrazovka, n-á rukoväť, dopredu n-é sedadlo; nakloniteľnosť* -i ž.: *n. v troch smeroch, n. do strán*

náklonomer -a/-u L -e mn. -y m. odb. prístroj na meranie náklonu: *digitálny n., mechanický n., prenosný elektronický n., n. do auta*

náklonomerný príd. týkajúci sa merania náklonu: *n. bod, n. senzor; n-á značka, n-á základňa; n-é meranie*

nákrúžok -žka/-žku m. odb. krúžok na kruhovom predmete na zamedzenie posunutia predmetu, na utesnenie ap.: *medený n.; lemový n., nastavovací n., poistný n., vodiaci n., n. plniaceho hrdla; ochranný n. ochrana oddeľujúca rukoväť od ďalšej časti nástroja, aby sa ruka neskĺzla; nákrúžkový* príd.: *n. kľúč, n. profil, n-á nábojnica*

náliatok -tku m. (slovo je už v SSJ) **1.** odb. časť odliatku vystupujúca nad jeho povrch: *n. na bloku motora, bezpečnostný n.; betónový n., plastový n.; odstraňovanie n-ov* **2.** hut. zásobník tekutého kovu, pomocou ktorého sa pri liatí kov dopĺňa do priestoru uvoľneného zmrašťovaním: *výpočet veľkosti objemu n-u; náliatkový* príd.: *n-á sústava, n-á dutina*

nalievací príd. (slovo je už v SSJ) slúžiaci na nalievanie: *n. otvor; n-ia hadica, n-ia nádoba, n-ia zátka, n-ie hrdlo*

náložka -y -žiek ž. (slovo je už v SSJ) **1.** tech. kovové al. papierové puzdro naplnené trhavinou: *iniciačná n., valcová n., cvičná n.* **2.** odb. zakreslené (navrhované) zmeny na pôvodnom výkrese, na územnom pláne ap.: *priesvitná n., n. na výkres, n. s vyznačením zmien* **3.** polygr. doraz, na ktorý dosadá papier pred prichytením na tlakovú dosku al. na valec; **náložkový** príd.: *n-é trhaviny*

nánosový príd. (slovo je už v SSJ) súvisiaci s nánosom: *n. breh miesto, kde sa usadzujú riečne usadeniny; n. materiál; n-á pôda, n-á zemina; vodo hosp. n. kužel tvar, v ktorom sa ukladajú splaveniny vodného toku pri prechode do roviny*

naobed prísl. v polovici dňa, napoludnie: *n. bol doma; n. si rodič vyberie dieťa zo škôlky; v nedelju n. prekvapila mesto prietrž mračien*

nárazuvzdorný príd. odolávajúci nárazu: *n. materiál; n. telefón, n-á kamera, n-á vodováha, n-é hodinky, n-é puzdro; nárazuvzdorne* prísl.: *n. zabaleny; nárazuvzdornosť* -i ž.: *vysoká n.; n. obalov, n. pri páde z výšky*

narážačka¹ -y -čiek ž. potrav. zariadenie na plnenie mäsových výrobkov mäsovou zmesou: *ručná n., vákuová n., piestová n.; n. na plnenie klobás, pneumatická n. šuniek; narážačkový¹ príd.: *n. stroj na plnenie klobás**

narážačka² -y -čiek ž. šport. rýchle prihratie lopty spoluhráčovi a jej spätné prevzatie: *strelba na bránu po n-e, nácvik strelby po jednoduchej n-e so spoluhráčom; narážačkový² príd.: *n. futbal, n. prienik**

narážka² -y -žok ž. tech. zariadenie na zamedzenie ďalšieho pohybu predmetu, stroja, prístroja ap.: *kovová n., plastová n.; n. výložníka; narážkový* príd. n. *čap, n. bubon, n. vypínač, n-á tyč*

narážka³ -y -žok ž. potrav. *narážačka*¹: *ručná n., elektrická n., piestová n., n. na klobásky*

nárokovateľný príd. na ktorý je nárok: *n. rozsah prevencie, n-é dávky; n-é zložky tarifných plátov a príplatkov; príplatok nebol n.; druhý opravný termín nie je n.; nárokovateľne* prisl.: *nezamestnaný splňajúci kritériá dostal štátnu podporu – n.; nárokovateľnosť* -i ž.: *n. odmien, n. príspevku, n. pomoci v hmotnej núdzi*

nastaviteľne prisl. s možnosťou prispôbiť na nejaký cieľ, s možnosťou nastaviť: *videozáznamy sú zhotovované n. podľa časových rozvrhov; n. upevnená dvojica napínacích nožov*

nastaviteľnosť -i ž. vlastnosť umožňujúca nastavenie: *n. citlivosti, n. hlasitosti, n. teploty, n. uhlov, n. výšky*

nastavovateľný príd. ktorý sa dá nastavovať: *n. dvojplášťový tlmič, n. ventil; n. kolenný chránič, n. pás, n. obojok; výškovo n-á detská stolička;*

nastavovateľnosť -i ž.: *n. stojana, plynulá n. ochrany pred preťažením*

nástelka -y -liek, **nástielka** -y -lok ž. materiál vhodný na pokrytie pôdy, ktorý bráni rastu buriny a zadržiava vlahu v pôde: *mulčovací n., tmavá n.; rôzne druhy n-y, n. trávy; n. z okruhliakov, n. z pilín, n. zo slamy; v zime n. zmierňuje aj účinky mrazu*

nástražný príd. ktorý pôsobí ako nástraha, ako pasca: *n. systém, n. výbušný systém, n. mechanizmus, n. drôt, n-á mína, n-é zariadenie, n-é bomby; n-á klietka, n-á pasca; n-é rybky*

nástrčka -y -čiek ž. (slovo je už v SSJ) tech. súčiastka, ktorá sa nasadzuje na niečo: *konektorová n., prístrojová n.; n. na skrutky; protiprachová n.; n. zapalovacej sviečky; nasadzovanie n-čiek; ceckové n-y na vemenó dojnice;* **nástrčkový** príd. (slovo je už v SSJ): *n. kľúč, n. skrutkovač; n. systém; n. termostat*

nástrčný príd. tech. ktorý sa nastrkuje, nasúva na niečo: *dvojstranný n. kľúč, šesťhranný n. kľúč, n. fajkový kľúč; n. plastový T-kus na spájanie hadičiek; n. žlab; n-á spojka s vnútorným závitom*

nástrek -u m. odb. **1.** nastriekanie: *n. farby, n. izolačnej vrstvy* **2.** materiál, prostriedok na nastriekanie na povrch niečoho: *ochranný n.; tepelnoizolačný*

n.; *izolačný n.* na báze kaučuku; *umývateľný n.*; *samoopal'ovací n.*, *n.* na telo; **nástrekový** príd.: *n. lak*, *n. vosk*, *n. odmasťovací prostriedok*; *n-á hmotá*; *n-á izolačná pena*; *n. tlak*; *n-á pištoľ*; *n-á prúdica*

nástupnica -e -níc ž. tech. nášľapná plocha, horný povrch stúpadla al. schodišťového stupňa na umiestnenie nohy: *drevená n.*; *schodová n.*; *roz-mery n-e*, *šírka n-e*; **nástupnicový** príd.: *n-á doska*

nasúvací príd. ktorý sa nasúva: *n. rebrík*, *n. kryt objektu*, *n. regál*, *n. uhol-ník*, *n. konektor*; *n-ia lišta*, *n-ia príruba*, *n-ie puzdro*

násuvný príd. prispôsobený na nasúvanie: *n. kľúč*, *n. kontakt*, *n. adaptér*; *n-á lišta*, *n-á spojka*, *n-á svorka*

nasvietiť -í -ia dok. (slovo je už v SSJ) osvetliť na primeranú mieru: *n. bater-kou*, *n. farebnými svetlami*; *n. požadované miesto*, *n. scénu*, *n. pamiatkové objekty v meste*, *n. podujatie*, *n. hrad*, *n. záhradu*, *n. tanečný parket*; *efektív-ne n. hlavné námestie mesta*; *n. každý detail fotografovaného objektu*; nedok.

nasvecovať -uje -ujú: *bodovo n. postihnuté miesto*

našľapovací príd. určený na nášľapovanie: *n. vypínač*, *n. hrot do zeme*, *n-ia plocha*, *štartovacia n-ia páka*, *n-ie pedále*, *n-ie odpadkové koše*

natierateľný príd. ktorý sa dá natierať: *n. materiál*; *tážko n-é miesto*; **na-tierateľnosť** -í ž.: *dobrá n.*; *výrobok je známy pre svoju n.*

natlakovať -uje -ujú dok. odb. natlačiť médium (plyn, kvapalinu) do uzav-retého priestoru na istú hodnotu tlaku: *n. vodu*; *n. kotol*, *n. pneumatiky*, *n. potrubie*, *n. brzdy*; *n. chladiaci okruh*; *n. vzduchom*; *pumpovaním n. fľašu*; *n. na tlak 1 bar*

natopiť -í -ia dok. **1.** roztopením získať niečo: *n. masti*, *n. vody zo snehu*
2. čiastočne roztopiť: *maslo dáme n. do mikrovlnky*; *pridáme mäkký syr*, *ktorý necháme trochu n.*; *nahriatím sa stará farba n-í*

nátrubok -bka/-bku m. (slovo je už v SSJ) odb. spájací al. pripájací prvok obyč. v potrubných rozvodoch: *prívodný n.*, *násuvný n.*, *závitový n.*; *niklovaný n.*; *n. s vnútorným závitom*, *n. s vonkajším závitom*, *n. s výpustným ventilom*; *hadicový n. s redukciou*; **nátrubkový** príd. (slovo je už v SSJ): *n. uzatvárací ven-til*; *n-é pripojenie*

Matej Považaj

INFORMÁCIE AUTOROM

1. Na stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV www.juls.savba.sk sú prístupné všetky čísla a obsahy časopisu Kultúra slova. Použitie týchto textov sa riadi zákonom č. 618/2003 Z. z. (autorský zákon).

2. Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať úzus časopisu.

Do redakcie možno príspevok poslať elektronickou poštou ako prílohu na adresu sibylam@juls.savba.sk.

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Literatúra sa uvádza na konci článku (nie spracovaná v poznámkach pod čiarou) takto:

a) knižná publikácia:

PAULINÝ, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

b) štúdiá v zborníku:

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Pohľad na slovo *bor* a jeho deriváty z územného aspektu. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 410 – 416.

c) článok v časopise:

POVAŽAJ, Matej: Tretie vydanie súčasných Pravidiel slovenského pravopisu. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 321 – 329.

Pozn.: V prípade, že autor poslať príspevok, ktorý už uverejnil inde, je potrebné, aby to uviedol s presným bibliografickým údajom.

Zároveň žiadame autorov, aby pripojili tieto údaje: a) meno, priezvisko, tituly, b) adresu pracoviska, adresu bydliska a číslo bankového účtu, kam možno poslať honorár, c) dátum narodenia, d) telefónne číslo, príp. e-mailovú adresu. V prípade, že autor nepošle uvedené údaje, vydavateľstvo mu nebude môcť vyplatiť honorár.

Redakcia si vyhradzuje právo neuverejniť príspevok, v ktorom sa vyskytujú formulácie znevažujúce osobnosť názorového oponenta, kým autor z nich takéto formulácie neodstráni. Redakcia zastáva stanovisko, že príspevky s takýmito a podobnými formuláciami nepatria do vedeckých a odborných časopisov.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300